

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

A FELTÉTELES MÓD ÖSSZEVETŐ VIZSGÁLATA AZ

OROSZ ÉS A MAGYAR NYELVBEN

KÉSZÍTETTE: M. SOLYMOSI MÁRIA

SZEGED, 1980.

1. BEVEZETÉS

Az igemódok, s közöttük a feltételes mód meglehetősen jól kidolgozott kérdésköre az orosz nyelvtannak. A témát tárgyalják az alapvető grammatikák, számos cikk és kandidátusi értekezés is foglalkozik vele. Ennek a rendszernek a magyarral való összevetése viszont sok olyan kérdést vet fel, amelyek megválaszolása mind nyelvészeti, mind nyelvoktatási szempontból hasznos lehet.

A témaválasztást a következő motivációs tényezőkkel indokolhatnánk.

Az indoeurópai nyelvek, többek között az orosz is, igeközpontuak. V. V. VINOGRADOV a következőképpen szól az orosz igről: "Глагол является наиболее сложной, грамматически организованной, отвлечённой и в то же время наиболее на/сыщенной, т. е. непосредственно отражающей действительность, категорией современного русского языка." В. В. Виноградов (1947; 651).

Bár a magyar nyelv a finnugor nyelvcsalád tagja, de ugyanakkor európai nyelv, s az ige a magyar nyelv rendszerében is központ⁴ helyet foglal el.

Maga az igei kategória morfológiai szempontból sem tekinthető egyszerű alaktani kategóriának. Az ige szintaktikai környezetben való megjelenése a jelentésárnyalatok olyan nagyszámu variációs lehetőségét rejtí magában, amely már önmagában is, egy adott nyelvet vizsgálva, érdeklődésre tarthat számot. Két nyelv összevető vizsgálata lehetővé te-

szi azoknak a formai-jelentésbeli egyezéseknek és eltéréseknek a feltárását, amelyek érdekes nyelvészeti elemzésekre adnak alkalmat, s a nyelvtanítás gyakorlatában kétségkívül felhasználhatók.

Munkánk alapját az a munkahipotézis képezi, hogy az orosz feltételes mód használati szférája nem mindig azonos a magyaréval. A dolgozat céljaul az orosz és magyar feltételes mód formai és jelentésbeli sajátságainak összevetését tűztük ki. Az összevető vizsgálódás során választ kívántunk kapni arra, hogy a feltételes mód használatakor a két nyelv között hol találhatók meg egyező pontok, avagy éppen különbségek. A jelentésárnyalatok összevetése során azt kívántuk felkutatni, hogy melyik nyelvben szűkebb, hol szélesebb a használat szférája.

Mind a szakirodalom összevetésekor, mind a példaanyag formai-jelentésbeli vizsgálatakor kiindulópontnak az orosz nyelvet tekintettük. Ettől az elvtől csak az esetben térünk el, amikor bizonyos jelentésárnyalatok kifejezésekor a feltételes mód használata a magyar nyelvben egyértelmű és szélesebb, mint az oroszban.

A dolgozatban igyekeztünk minél gazdagabb nyelvi anyagra támaszkodni. A felhasznált példaanyag a klasszikus, de főként a kortárs orosz és magyar szerzők szépirodalmi műveiből származik, minden esetben összevetve az adott mű nyomtatásban megjelent fordításával.

Egyedi, magyar nyelvi jelenségekre hozott többnyire beszélt nyelvi példák orosz megfelelőit orosz anyanyelvi lektor

hagyta jóvá.

A munkánkban felhasznált szakirodalom részletes, betűrendes ismertetése a dolgozat végén található, orosz szakirodalom, magyar szakirodalom és a szépirodalmi művek egységekre osztva.

Összevető munkánk során néhány nehézséggel is találkoztunk. A magyar leíró nyelvtanban /MMNYR/ szintaktikai módokat még nem írtak le, annak ellenére, hogy azok magában a nyelvben megvannak. Az orosz leíró nyelvtan /ГСПЯ/ viszont határozottan körvonalazza a szintaktikai módok helyét és szerepét a nyelvben. Az összevetés során úgy próbáltuk leküzdeni a magyar nyelvtan e hiányosságát, hogy szigorúan ragaszkodtunk a már leírt orosz rendszerhez, s ehhez igyekeztünk illeszteni az adekvát magyar nyelvi jelenségeket.

Munkánk során az orosz és a magyar terminológia megfeleltetésekor állást kellett foglalnunk az egységes terminus használatban. Az oroszban önálló szófajként kezelt /частица/ magyar ekvivalensként a /partikula/ terminust használjuk.

Hasonlóan zavaró volt a transzpozíció jelenségének /vö. 12 old./ a magyar nyelvben található terminusokkal való jelölése.

A vitás kérdések sorához tartozik még az infinitivusz helyének, s az igemódokhoz való viszonyának tisztázása, majd a kérdésben való állásfoglalás.

Az itt említett problémákra a továbbiakban még visszatérünk.

S végül egy olyan ellentmondást kívánunk megemlíteni, amely befolyásolta a dolgozat egységes, következetes logikai menetét.

Munkánk során elsődlegesen az orosz nyelvet tekintettük, s nagyban támaszkodtunk az orosz leíró nyelvtanra amelynek egyes fejezetei köztudomásúan különböző szerzők munkája. A ТСРЛЯ bírálata e dolgozatnak nem tárgya, de a dolgozat szempontjából lényeges mozzanat az a tény, hogy N. JU. SVÉDOVA a "Простое предложение". ТСРЛЯ. (1970; 541) fejezet szerzője az igemódokat a realitás-irrealitás vonalán állítja oppozícióba, a szerző a potencialitás kategóriáját kizárja a rendszerből.

Ugyanakkor a "Сложное предложение". ТСРЛЯ. (1970; 652) fejezet szerzője V. A. BELOSAPKOVA az összetett feltételes mondatok elemzésekor bevezeti a potencialitás kategóriáját. Az orosz leíró nyelvtan a potencialitás kategóriájára vonatkozó ellentmondását e dolgozat szerzőjének nincs módjában feloldani, mi elfogadjuk az összetett feltételes mondatban a potencialitás kategóriájának meglétét, de a potencialitás esetleg egyszerű mondatban való elismerésének bizonyítására elmélyült elemzésre és érvelésre lenne szükség. Ennek hiányában követjük a ТСРЛЯ egyszerű mondatra vonatkozó állásfoglalását.

2. AZ IGE MÓDOKRÓL

2.1. IGE MÓDOK AZ OROSZ ÉS A MAGYAR NYELVBEN

Az orosz nyelvészek között nem volt mindig egységes vélemény abban a kérdésben, hogy valójában hány igemód van az oroszban. A. A. SAHMATOV a nyelvtani formát a nyelvtani jelentéssel azonosítva 6-8 igemódot állapított meg. Konceptiójának mindenképpen értékes mozzanata az a tény, hogy a modális jelentések árnyalt elemzésével hozzájárult a nyelv strukturájának feltárásához.

Később a nyelvészek körében az igemód és ágcidő nyelvtani kategóriák kölcsönhatása és a modalitás problematikája került a figyelem középpontjába, s egyre inkább nyilvánvalóvá vált a morfológiai mód szintaktikai vonásainak megléte.

V. V. VINOGRADOVOT idézve: "Каждое предложение включает в себя, как существенный конструктивный признак, модальное значение, т. е. содержит в себе указание на отношение к действительности." В. В. Виноградов (1950; 41)

V. M. NYIKITYEVICS alátámasztva a vinogradov-i koncepciót a morfológiai mód kategóriájának egy szélesebb szintaktikai kategória alapjaként való felfogását tartja helyesnek.

"Живой язык продолжает существовать и развиваться лишь на основе различных интонационно-синтаксических средств. В этом смысле категория наклонения неотделима от синтаксиса, хотя она и зафиксировала себя как морфологическая категория." В. М. Никитевич (1963; 178)

A ТСРЛЯ a következő igemód definíciót adja:

"Категория наклонения - это словоизменительная грамматическая категория, обозначающая отношение глагольного действия к действительности и представляющая его как реальное (изъявительное наклонение) реальное (повелительное и сослагательное наклонения)." ТСРЛЯ (1970; 861).

P. S. KUZNYECOV szerint egy-egy morfológiai mód különböző jelentésárnyalatokkal bírhat:

"Мы не можем считать разными наклонениями такие формы, которые имеют одно и то же морфологическое строение, хотя бы они и выражали различное отношение действия к действительности. Речь идёт о различных значениях одного наклонения."

П. С. Кузнецов (1952; 285).

Az akadémiai nyelv^{sz}anok mind a mai orosz, mind a mai magyar nyelvben 3 morfológiai módot különböztetnek meg, s a legtöbb mai nyelvész is ezt az álláspontot képviseli. Az egyes szerzőknél viszont az igemódokat jelölő terminológia használata nem mindig egységes, különösen az orosz szakirodalomban találhatunk több változatot. Mi a továbbiakban az aláhuzott megnevezéseket kívánjuk használni.

<u>magyar</u>	<u>orosz</u>
Indikativ ^{sz}	<u>изъявительное наклонение</u>
Konjunktiv ^{sz}	<u>сослагательное наклонение</u>
<u>kijelentő mód</u>	
<u>feltételes mód</u>	

(Н. Ю. Шведова, В. М. Никитевич)

условное; условно-желательное
наклонение (А. В. Исаченко,
В. М. Никитевич)

ирреально гипотетическое; гипо-
тетическое; предположительное
наклонение (Г. А. Золотова)

imperativus, felszólító

повелительное наклонение

mód

Az igemódok a realitás-irrealitás, az időbeli meghatározott-
ság-meghatározatlanság vonalán oppozíciót képeznek.

Ezek szerint a kijelentő mód konkrét idővonatkozással bíró
reális valóságviszonyt tükröz, míg a feltételes mód + felszó-
lító mód a nyelvtani időtől független irreális módok kate-
goriáját alkotják. Az irreális módok nyelvtani időtől való
függetlensége némi magyarázatra szorul, mivel ez a megállapi-
tás csak bizonyos nyelvekre érvényes, például az oroszra. A
magyarban, angolban, németben, franciában a feltételes mód-
nak van jelen és múlt ideje is.

orosz - говорил бы

magyar - beszélnék

beszéltem volna

angol - I should speak

I should have spoken

német - ich würde sprechen

ich hätte gesprochen

francia - je parlerais

je' aurais parlé

2.2. MORFOLÓGIAI MÓD - SZINTAKTIKAI MÓD

Az igemódok funkcionális szerepének vizsgálata a nyelvészet egyik aktuális kérdése. Széles problémakört érintő téma ez, melyen belül a kutatások következő új irányvonalai figyelhetők meg; a nyelvtani forma szemantikai tartalmának vizsgálata; a nyelvtani forma és szövegkörnyezet kapcsolata; szövegtípusok modális szempontu vizsgálata stb.

Az igemódok és szövegkörnyezet bonyolult kapcsolatának vizsgálatát a kérdést érintő alapfogalmak tisztázása kell hogy megelőzze. Mindezt röviden összefoglalva N. JU. SVÉDOVA /1970; 542-44/ munkája alapján kívánom ismertetni.

Speciális grammatikai eszközök szintaktikai környezetben /mondatban/ való megjelenése adja a mondat tartalmának reális vagy irreális voltát, azaz a mondat objektív modalitását.

A grammatikai eszközök alapjaként az egyes morfológiai kategóriákhoz tartozó szóformákat tekintjük, amelyek rendelkeznek egy nominatív jelentéssel, azaz az adott morfológiai kategória alapjelentésével. A nominatív jelentéssel bíró szóforma szintaktikai környezetbe kerülésével, a szövegkörnyezettel való kölcsönhatásából jön létre az ugynevezett szintaktikai jelentés.

A morfológiai kategóriák közül a továbbiakban csak a morfológiai módokat tekintve megállapíthatjuk, hogy azok nominatív jelentését meghatározott stuktura fejezheti ki. A morfológiai mód és szövegkörnyezet együttes jelentése adja a

szintaktikai jelentést, amelynek hordozói a szintaktikai módok.

"Синтаксическое наклонение использует морфологические формы глагола для выражения различных объективно-модальных значений предложения." ГСРЛЯ (1970; 544)

Minden közlésben kifejeződő valóságviszony, vagy másképpen objektív modalitás reális vagy irreális lehet.

A reális valóságviszonyt mondat szinten a szintaktikai indikativusz képviseli a mult-jelen-jövő időviszonyokhoz való kötöttségével.

"Синтаксическое наклонение, несущее значение реальности и, соответственно, относящее сообщение к одному из трёх реальных временных планов, представляет собою синтаксический индикатив." ГСРЛЯ (1970; 542).

A szintaktikai irreális módok valamilyen irreális valóságviszonyt tükröznek, pl. feltételt, felszólítást, óhajt, szükségyszerűséget ... stb.

Синтаксические наклонения, несущие объективно-модальные значения ирреальности ... представляют синтаксические ирреальные наклонения." ГСРЛЯ (1970; 542).

A meghatározott strukturával és jelentéssel bíró morfológiai módokkal szemben nyilvánvaló a szintaktikai módok kifejezőeszközeinek gazdagsága, amely egyben a számtalan modális árnyalat megjelenési lehetőségének biztosítója.

2.3. A TRANSZPOZICIÓRÓL

A morfológiai alakok és szöveggörnyezet kölcsönhatásának egyik speciális megnyilvánulása az ugynevezett transzpozíció. A transzpozíció fogalmának értelmezése a nyelvészeti szakirodalomban igen szerteágazó. E dolgozat tárgyán kívül esik a probléma részletes ismertetése, ezért csak a főbb koncepciókról kívánunk említést tenni.

A nyelvészek egy része a szélesebb értelemben vett transzpozíció-felfogás híve pl. V. SZKALICKSKA, O. LESKA. A szélesebb felfogás képviselői a jelenség lényegét is többféleképpen értelmezik; vagy a lexikai elemek áttételeként a morfológia, szintaxis területére, vagy a mondatrészek egymás közötti szerepcseréjeként, vagy a mondatrész morfológiai strukturájának megváltozásaként, vagy épp a mondatrész szintaktikai szerepének megváltozásaként.

A szűkebb transzpozíció-értelmezés alapját a morfológiai alak és az adott szöveggörnyezet ellentmondása adja. A nyelvészek többsége e felfogás híve pl. A. V. ISZACSENKO, H. KRÍZKOVÁ, A. M. PESKOVSKIJ, A. V. BONDARKO.

Mi is ezt a koncepciót kívánjuk további elemzéseinkhez alapul tekinteni.

A. V. BONDARKO /1971/ meglehetősen részletesen foglalkozik a morfológiai alak és szöveggörnyezet kölcsönhatásával, amely mező-elméletként vált ismertté.

A munkáról magyar nyelven Füredi Mihály jelentetett meg re-

cenziót, amelyben a következőképpen definiálja a mező fogalmát.

"A mezők mintegy magként tartalmazzák a nyelvtani kategóriákat, s egyesítik a nyelv különböző szintű elemeit, amelyeket a szemantikai funkciók részleges egyezése jellemez és fűz össze." Füredi /1973; 279/.

Minden morfológiai alak szövegkörnyezettől függetlenül rendelkezik egy elsődleges nyelvtani jelentéssel (общее грамматическое значение), amely bármilyen körülmény között is változatlan. Ha az alak elsődleges jelentését központi-nak tartjuk, akkor a szövegkörnyezetben transzpozícióként fellépő másodlagos jelentése csak periferiális (частичное значение). A morfológiai alakok többsége egy másodlagos jelentés megjelenését potenciálisan, mintegy lehetőségként rejti magába. H. KRIZKOVA /1966; 174/ megállapítása szerint nem minden nyelvtani kategória alkalmas egyenlő mértékben transzpozícióra. Legkönnyebben azok a nyelvtani kategóriák képesek transzpozícióra, amelyek tagjai valamilyen módon kapcsolatban vannak magával a beszélővel, annak beszédpillanatával, a cselekvésének reális-irreális voltával, ilyen módon a személy, idő, mód kategóriák.

A transzpozíció megjelenése különösen az élő, beszélt nyelvre jellemző. A. M. PESKOVSKIJ véleménye szerint a szövegkörnyezet, a szituáció gyakran egyértelművé teszi a morfológiai alak más jelentésben való használatát is, amellyel a beszélő árnyaltabb, nagyobb stilisztikai erőt képviselő kifejezőeszköz birtokába juthat.

"реальные условия часто гарантируют верное понимание и у говорящего является желание воспользоваться формальным как чистой формой, сознательно наложить определённый оттенок на неподходящее для него содержание." А. М. Пешковский (1956; 208).

A transzpozíció jelenségének értelmezése a magyar nyelvészetben lényegileg azonos a szűkebb értelemben vett orosz transzpozíció értelmezéssel, bár maga a transzpozíció szó nem fordul elő a magyarban, helyette "forma és funkció ellentmondása, a grammatikai forma más szerepben való használata /pl. Károly Sándornál/, szinkron grammatikai jelentésmozgás, esetenkénti más célú felhasználás. /pl. Wacha Balázenál/ kifejezésekkel találkozhatunk.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a transzpozíció értelmezése korántsem egyértelmű a nyelvészeti szakirodalomban. Legmegalapozottabbnak a szűkebb értelemben vett felfogás híveinek állásfoglalása tűnik. Képviselői zömében kiváló orosz és cseh nyelvészek, akik munkáikban már meg lehetőségen részletesen feltárták az orosz nyelv transzpozíciós lehetőségeit.

A magyar szakirodalomban korántsem ilyen tiszta a kép, a terminusok, megközelítési módok, felfogások keveredését találhatjuk. A zavar okát véleményünk szerint részben a "rendező elv" a szintaktikai módok elismerésének hiánya jelenti.

2.4. A MODÁLIS ÉS FUNKCIONÁLIS SZEMPONTU MONDATFELOSZTÁS

A modális és funkcionális szempontu mondatfelosztás között nem minden nyelvész von egyértelmű határt. Így például V. V. VINOGRADOV megállapítása szerint mind a modális, mind a funkcionális szempontu mondatfelosztás alapja az intonációbeli különbség.

"Различием интонаций определяются основные функциональные и вместе с тем модальные типы предложения. Предложения повествовательные, вопросительные и побудительные." ГРЯ ИИ. (1954; 77).

G. A. ZOLOTOVA a vinogradov-i megállapítást cáfolva, alapvetően kettéválasztja a modális és funkcionális szempontu mondatfelosztást. A kijelentő, kérdő, felszólító mondatcsoportosítás csak funkcionális alapokon, az intonáció döntő szerepének figyelembevételével lehetséges.

A modális szempontu mondatfelosztás alapját a bármely mondat lényegi jegyét képező reális vagy irreális valóságviszony kifejezése jelenti, melynek nyelvtani kifejezőeszköze az igemód.

"Деление предложений на повествовательные, побудительные и Вопросительные основано на интонационном или функциональном принципе, принципе целенаправленности высказывания, но не на модальном.

Основное модальное значение предложения, которое и является его необходимым конструктивным признаком, это значение

реальности или нереальности. Главным грамматическим средством выражения основного модального значения явл. кат. наклонения." Г. А. Золотова (1962; 68-69).

A nyelvben a modális és funkcionális szerep egyazon mondaton belül érvényesül, létrehozva ezzel a különböző jelentésű és stilisztikai értékű mondatok nagy számú variációját.

A kijelentő és kérdő mondat reális vagy irreális modális jelentés esetén különböző funkciót tölt be, míg a felszólító mondat modális jelentése meghatározott.

"Повествовательное и вопросительное предложения при одной и той же модальности могут выполнять разные функции. Следовательно их модальное значение функционально двузначно.

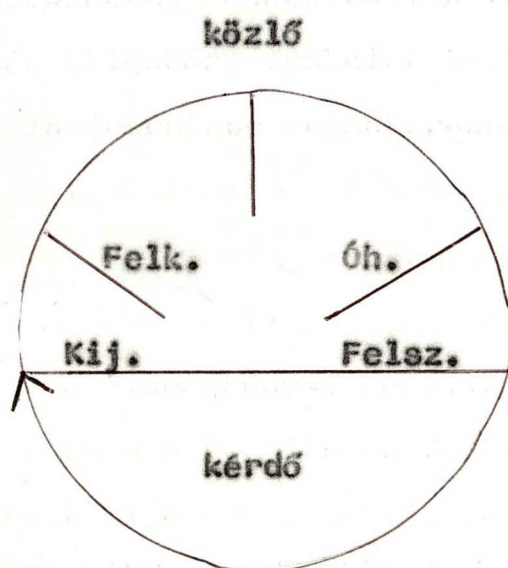
В побудительных предложениях модальное значение не совмещается с разными функциями: оно однофункционально." Г. А. Золотова (1962; 55).

N. JU. SVÉDOVA /1970/ a közlés funkciója szerint két nagy egységet különít el a közlő /nem kérdő/ és kérdő mondatokét. Kiegészítő intonáció segítségével mindkét egység tagjai felkiáltó szerepűek is lehetnek.

"По целенаправленности сообщения все предложения делятся на два класса: повествовательные (невопросительные) и вопросительные." Н. Ю. Шведова (1970; 545).

A leíró magyar grammatikában KÁROLY SÁNDOR /1964/ foglalkozik részletesen a mondatfajták funkció szerinti vizsgálatával. Károly Sándor N. JU. SVEDOVÁHOZ hasonlóan a mondatokat közlő és kérdő csoportokra osztja, melyen belül meg-

Állapítja a mondatfajták egymással való rokonság szerinti sorát, miszerint: kijelentő, felkiáltó, óhajtó, felszólító és kérdő. A kérdő és kijelentő mondat a kommunikációban egymás megjelenését indukáló szerepük alapján feltétlenül kapcsolatban állnak, amely közelítést a szerző egy szemléletes ábrán ábrázolta. Károly S. /1964; 77/.

A különböző funkciójú mondatok és a feltételes igemód kapcsolatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a feltételes mód megjelenése a kijelentő és kérdő mondatban lehetséges, az óhajtó mondatban szükségszerű, míg a felszólító mondatban transzpozíciós szerepű. Bizonyos modális igék pl. orosz /хотеть, желать/, magyar /szeretni/ feltételes módu alakjának kijelentő és kérdő mondatban a reális óhaj expresszív kifejezését jelentő megjelenése szintén transzpozíció.

2.5. AZ INFINITIVUSZ ÉS AZ IGE MÓDOK KAPCSOLATA

Mint arról már említést tettünk /vö. 3. old./, az infinitivusz kommunikációban betöltött szerepét illetően az orosz nyelvészek között nincsen egységes vélemény.

A. V. ISZACSENKO /1960/ az infinitivuszt és igemódokat elhatárolja egymástól, lévén az infinitivusz "неопределённое наклонение."

Más szerzők pl. G. F. LEBEGYEVA /1964/ a mondat modalitásának kialakításában játszott szerepe alapján az infinitivusz és igemódok közé nem von éles határt. Például a szerző a feltételes mód formájaként kezeli a /бы/ partikulával alkotott bármely szerkezetet.

A nyelvészek között a vita okát valószínűleg az a tény okozza, amire HENRIK BIRNBAUM /1965/ az orosz infinitivusz predikativ használatával foglalkozó munkájában is rámutat, hogy az infinitivusz az orosz igerendszer legkevésbé jelölt tagja/nem markáns/, az igékre jellemző predikativ kategóriák /idő, modalitás, személy/ egyikét sem tartalmazza.

"The infinitive is the absolutely unmarked category of the Russian verb system: it always signals the optional predicative categories /voice, aspect, mode of action/, but does not by itself indicate any obligatory predicative category /time, modality, person/." H. Birnbaum /1965/ 107/.

Az infinitivuszi mondatok igen gyakoriak a nyelvben, azok modalitása szintaktikai eszközök révén fejeződik ki V. V. VINOGRADOV /1960/ szavait idézve: "Модальность инфинитивных

предложений определяется самой их формой и интонацией, а также (иногда) - частицами." В. В. Виноградов (1960; 41).

G. A. ZOLOTOVA az infinitivuszi mondatok nagy emocionális értékére hívja fel a figyelmet. "Предложения в кот. важную роль играет интонация, всегда отличаются большой экспрессивностью, выразительностью.

Интонационно-синтаксическим способом в инфинитивных предложениях выражаются все три модальных аспекта, именно потому инфинитивные предложения выделяются среди других особой модальной нагрузкой. Г. А. Золотова (1962; 77-78).

Munkánkban mi a feltételes mód formai kifejezőeszközének kizárólag az /л + бы/ szerkezetet tekintjük. A szintaktikai módok kifejezőeszközeiként viszont más szerkezeteket is elfogadunk többek között az infinitivusziakat.

2.6. A FELTÉTELES IGE MÓD FORMAI SAJÁTOSSÁGAI AZ OROSZBAN ÉS A MAGYARBAN

Az oroszban a feltételes módu igealakot az ige múlt idejű alakjával megegyező igealak + a /бы/ partíkula kapcsolatával /л + бы/ formula alapján képezzük. Összetett igealakról lévén szó, a nyelvészek körében hosszú időn át folyt a vita arról, egységes igealakról van-e szó vagy szintaktikailag önálló elemek kapcsolatáról. A szembenálló véleményeket V. JA. PLOTKIN /1962/ részletesen ismerteti a feltételes mód formájával foglalkozó cikkében.

A nyelvészek többségének mai állásfoglalása szerint a korábban segédige /быхъ/ a nyelvfejlődés során elvesztve igei vonásait, szintaktikailag önálló, feltételes-óhajtó jelentést hordozó /бы/ partikulává alakult. Szintaktikai önállóságát bizonyítja a mult idejű igealak mellett, infinitívussal vagy más mondatelemmel alkotott kapcsolata.

"Присутствие^b предложения частицы /бы/ обязательно модифицирует содержащуюся в нём предикацию, внося в нее момент ирреальности.

В этом и заключается основная семантическая функция частицы /бы/, которую можно поэтому назвать модально-предикативной частицей." В. Я. Плоткин (1962; 45).

mi a feltételes mód formájának szintaktikailag önálló elemek /глагол-и/ + /бы/ nagyon pontosan definiálható, szigorúan meghatározott kapcsolatát tekintjük. A /бы/ partikula más igealakokkal, mondatelemekkel alkotott kapcsolatnál már szintaktikai szerkezetek.

A szintaktikai szerkezetet a következőképpen definiálja D. E. ROZENTAL. "Синтаксическая конструкция: соединённое по правилам грамматики целое, состоящее из слов, словосочетаний, предложений." Д. Э. Розенталь (1976; 388).

Az orosz ige feltételes módja nem fejez ki időviszonyt, a cselekvő személyét nem jelöli meg, a nem és szám kategóriája viszont kifejezésre jut.

A magyarban az ige feltételes módjának van jelen és mult idejű alakja is.

Formailag a feltételes jelent az igető és személyrag közé beékelődő /-na-ne-ná-né/ módjelek valamelyike jelzi. A feltételes mult összetett igealak. Az ige kijelentő mód mult idejű alakjához a /volna/ ragozatlan segédigei elem járul. Az analitikusan képzett forma helyének meghatározása a többnyire egyszerű alakokból álló igei paradigmán belül, vitatott kérdés a magyar szakirodalomban.

A nézetkülönbségek alapja az igeidők-igemódok oppozíciója a magyarban. Másképpen, a módjelek és időjelek egymást kizáró helyzete. A feltételes mult alakban az időre és módra utalás egyidejűleg történik. Az ige mult idejű, ehhez járul a feltételesen jelentő /volha/ segédige, amely a van létige jelen idejű feltételes alakja. Az ily módon képzett szerkezet szintaktikai szerkezet, elkülönül a paradigma többi egyszerű tagjától.

Egyes szerzők, többek között ANTAL LÁSZLÓ /1977/ a szintaktikai szerkezeteket - vártam volna /feltételes mult; várni fogok/ jövő idő - kizárják az igei paradigmából.

Mások viszont, mint például VELCSOV MÁRTONNÉ /1967/ a szerkezetek által betöltött funkció figyelembevételével elfogadják. Mi szintén ez utóbbi álláspontot képviseljük. A magyar feltételes igealak a jelen-mult idő kifejezésén kívül a személy, szám kategóriájával is rendelkezik, a nem kategóriája a magyarban hiányzik.

Megállapíthatjuk, hogy míg a magyarban a feltételes cselekvés jelen és mult idejének kifejezésére külön szerkezet szolgál, addig az oroszban a feltételes forma időjelentését

- a szövegekörnyezet adja meg. Ez a két nyelv közötti formai eltérés különösen a fordítás során okozhat nehézséget.

2.7. A FELTÉTELES IGE MÓD JELENTÉSÁRNYALATAI

Az ige feltételes módjának alapjelentése az oroszban és a magyarban is valamilyen irreális, feltételezett, óhajtott cselekvés megnevezése.

Az ige feltételes módú alakja potenciálisan két szintaktikai mód kifejezési lehetőségét rejti magában; a szintaktikai óhajtó és feltételes módét. Ezek a jelentésárnyalatok kiegészítik, színezik a feltételes mód alap modális jelentését, az irrealitást.

3. A SZINTAKTIKAI ÓHAJTÓ MÓD

3.1. A SZINTAKTIKAI ÓHAJTÓ MÓD DEFINÍCIÓJA

N. JU. SVÉDOVA /1974; 455/ a szintaktikai óhajtó móddal foglalkozó cikkének bevezetőjében viszonylag röviden, de ugyanakkor kellő alaposággal válaszolja fel a Sahmatov által óhajtó módnak nevezett modális jelentés szintaktikai helyzetére vonatkozó nézetek és azok képviselőinek sorát. A következőkben ezeket a nézeteket kívánjuk bemutatni.

A nyelvészek döntő többsége - D. N. OVSZJANYIKO-KULIKOVÁ-SZKIJ; A. M. PESKOVSKIJ; B. V. HRÜCSIKOV; V. A. JURIK;

E. KRIZKOVA; E. I. BELJAKINA; A. V. BONDARKO; L. L. BULANYIN; V. V. VINOGRADOV - azt a véleményt vallja magáénak, hogy az óhaj a feltételeesség egyik jelentésárnyalata.

"желательность, ... одно из частных значений (употреблений, подзначений) сослагательности." Н. Ю. Шведова (1974; 455).

A kutatók másik csoportja Sahmatovot követve, az óhajt egy önálló szintaktikai kategóriának minősíti, amelyet egy szélesebb, feltételt, óhajt is magába foglaló kategórián belül helyez el.

"другие ... вычлениют желательность в самостоятельную синтаксическую категорию." Н. Ю. Шведова (1974; 455).

A szóban forgó, óhajt kifejező szintaktikai kategória helyének pontos kijelölése hiányában e nézet egyes képviselőinél más és más definíció található.

V. JA. PLOTKIN az óhaj kifejezését irreális jelentéssel bíró kifejezésnek minősíti (сочетания со значением ирреальности),

V. T. BOLOGYIN pedig feltételezett formának fogja fel (гипотетическая форма).

Az óhaj jelentés szintaktikai helyének kijelölésében létezik egy olyan vélemény is, amely szerint az óhajt tartalmazó mondatok egy sajátos modális típust képeznek, amely a valóságos óhaj mellett a felszólítás néhány árnyalatát is magába foglalja. Például R. MRÁZEK véleménye szerint.

"предложения со значением желательности как особый модальный тип, охватывающий как собственно желательность, так и некот. виды побудительности." Н. Ю. Шведова (1974; 456).

A ГСРЛЯ /1970/ egyik szerzőjének N. JU. SVEDOVÁNAK véleménye szerint a szintaktikai óhajtó mód a mondatparadigma egyik tagja, amely olyan valóságviszony fele irányuló emocionálisan színezett törekvést fejez ki, amely valóság vonatkozhat a jövő, jelen és a múlt időszikjára.

"синтаксическое желательное наклонение определяется как один из членов парадигмы пред-я, имеющий значение "эмоционально окрашенной отвлечённой устремлённости к какой-то действительности, причем эта действительность может мыслиться отнесенной как в будущее, так и в настоящее или прошлое." ГСРЛЯ (1970; 579).

E dolgozat szerzője azt a véleményt kívánja elfogadni, amely szerint az óhaj kifejezése a feltételesség egyik szintaktikai jelentésárnyalata, s a mondatparadigma egyik tagja. A mondatparadigma vagy másképpen szintaktikai paradigma rendszerét N. JU. SVÉDOVA "Парадигматика простого предложения." ГСРЛЯ /1970; 577-594/ fejezetében ismerteti. Ez alapján kívánunk röviden utalni a mondatparadigma lényegére. A mondatparadigma alapját a szintaktikai módok meglétének elismerése képezi. A különböző objektív-modális jelentés kifejezésére különböző szintaktikai módu mondatstrukturák szolgálnak. Ezen strukturák együttes rendszere alkotja a mondatparadigmát.

"Структурная схема предложения средствами глагольного слова и специальных частиц способна видоизменяться для выражения разных объективно-модальных значений. Эти видоизменения

представляют собою не что иное, как отдельные формы структурной схемы предложения: вся же система форм предложения называется его парадигмой." ГСРЛЯ (1970; 544).

A mondatparadigma lehet teljes, hiányos, sőt bizonyos szerkezetű mondatok kívül esnek a paradigmán. Az egyszerű mondat teljes paradigmája 7 tagu. Tagjai: a szintaktikai indikativusz 3 formája, a jelen-mult-jövő és az irreális módok 4 esete, a feltételt, szükségszerűséget, óhajt, felszólítást kifejező szerkezetek.

A szintaktikai indikativusz kifejezésekor a mondatparadigma tagjai változatlanok /egy adott szerkezettel rendelkeznek/, míg a szintaktikai irreális módok kifejezésekor gyakoriak a variáns szerkezetek, amelyek az adott jelentés különféle szinonim árnyalatát biztosítják.

Bár a magyar grammatikákban a szintaktikai mód kategóriája hiányzik, de a morfológiai kategóriák különböző funkciójú "szintaktikai" használata létező nyelvi tény, amely a magyar nyelvészek munkáiban különféle megnevezések alatt fellelhető.

KLEMM ANTALNÁL /1942; 63/ a következő megállapítást találjuk: "az ugynevezett föltételes móddal legrégibb nyelvenlékeinktől kezdve a jelenig óhajtásképpen vagy föltételesen fejezünk ki valamely történést vagy állapotot."

Többek véleménye szerint /KLEMM, SIMONYI/ "a föltételes kijelentő szerep az eredeti óhajtó jelentésből fejlődött." Majd "a föltételes jelentésből fejlődött a föltételes módnak szerep, gyöngéd, félénk, kétségeskedő, enyelgő nyilatkozatok-

ban, kivált kérdés mondatokban való használata." Klemm /1942; 63/.

Ez a vélemény tulajdonképpen magába foglalja a magyar nyelvészek többsége által vallott, a feltételes igenód mondat szinten történő megjelenési lehetőségeit.

BALOGH DEZSŐ /1971; 239/ a feltételes módu igealak alapjelentése a feltételes-óhajtott cselekvés mellett a fizta óhajtó és a bizonytalan, szerény állítás jelentések kifejezési lehetőségét említi.

A MMNYR II. /1970; 130-131/ szerint a feltételes módu állítmány kifejezhet feltételesnek ítélt, vagy óhajtott folyamatot, állapotot, illetve határozatlanul, kétkedve szerénykedve megfogalmazott közlést.

3.2. A SZINTAKTIKAI ÓHAJTÓ MÓD ÉS MONDATTIPUSOK KAPCSOLATA

A következőkben a szintaktikai óhajtó mód és a mondat típusok kapcsolatát kívánjuk megvizsgálni, többek között választ keresve arra a kérdésre, van-e szintaktikai óhajtó mód nélkül óhajtó mondat?

A mondatfajták funkció szerinti osztályozása a nyelv három dimenziójának a beszélő, hallgató és valóság egymáshoz való viszonyalása alapján történik.

Az óhajtó mondat "a beszélő lelki indítéka szempontjából az akarat, kívánság, vágy kifejező eszköze, s mint ilyen, a felszólító mondattal rokon." Károly S. /1964; 75/.

Az óhajtó mondat a beszélő és hallgató szempontjából a felkiáltó mondathoz is közel áll, mivel a célja az, "hogya hallgató a beszélőnek a valósághoz való akarati magatartását vegye tudomásul, vagy érezzen együtt a beszélővel, helyeselje a kívánságát, vagy legyen tanuja a beszélő önkitalkulkozásának." Károly S. /1964; 75/.

Az óhajtó mondat a valóság szempontjából nem ítélet kifejezése, az igaz vagy nem igaz kritériuma nem vonatkoztatható rá.

A mondatfajták modális értékét különféle grammatikai eszközök biztosítják, elsősorban az intonáció és az igemód, de befolyásoló tényezők lehetnek a szórend, a mondat szerkezet, lexikai és morfológiai elemek is. Formai sajátosságokat figyelembe véve a modális tartalmak lehetősége nyelvenként eltérő lehet.

Az óhajtó mondatok az oroszban leggyakrabban igemód, partikulák, segédigék, szórend, intonáció segítségével szerveződnek.

A magyarban formai szempontból az óhajtó mondatokat két nagy csoportra osztjuk: az óhajtószavas mondatokra és a nem óhajtó szavas mondatokra. Károly S. /1964; 79/.

Az óhajtószavas mondatok egyetlen jellemző sajátossággal, az óhajtó szavak kitételével egyértelműen definiálhatók, az óhajtó módu igealak és az "emocionális intonáció". Károly S. /1964; 80/. ez esetben szükséges, de nem fő sajátosságok.

A nem óhajtó szavas óhajtó mondatok többi mondatfajtatól való elkülönítésekor alapvető követelmény az egyes szám 1. személy feltételes módu igealak megléte, ha csak az 1. személy fejezheti ki a beszélő óhaját.

A nem egyes szám 1. személyű óhajtó szerepű feltételes módu ige képezhet egyszerű kijelentést, vagy emocionális intonációval társulva felkiáltást, de nem óhajt.

Funkcionális szempontból az óhajtó mondatához közel áll a felszólító és felkiáltó mondat. Ezért az óhajtó mondat szerepét viszonylag könnyen átveszik a felszólító és felkiáltó mondatfajták, sőt a kérdő mondat is, lévén emotív mondatfajta.

Bizonyos mondatfajta funkciójának átváltásakor a mondatfajták transzpozíciójáról, avagy a funkció és forma ellentmondásáról beszélhetünk. "a forma nem az ő szokásos funkciójában használatos, hanem olyan funkcióban, amelynek egy másik forma a szokásos kifejezője". Károly S. /1964; 83/.

A mondatfajták transzpozíciójakor - ellentétben a morfológiai igealakok transzpozíciójával -, a megváltozott funkciójú mondatfajta mindig megőrzi valamit eredeti funkciójából is is, tehát nem megy át teljes funkcióváltozáson.

Óhajt az óhajtó mondaton kívül kifejezhet felszólító, felkiáltó, és kérdő mondatfajta is, a funkciócsere eredményeképpen **sajátos árnyalattal** színezi az eredeti óhajtó jelentést.

Felszólító mondattal kifejezett óhaj élettelen tárgyra irányulás esetén a megszemélyesítéssel nyeri el sajátos emotív értékét.

sűss fel nap!

Свети солнце/солнышко!

Ha az óhajt kifejező felezőlitő mondat élőlényre utal, akkor az óhaj a parancshoz közelít.

Pusztulj el!

Пропади ты пропадом!

Felkiáltó mondattal kifejezett óhaj különös expresszív értékét a mondat gyakori hiányossága és a feltételes mód adják meg, elősegítve az óhaj még fokozottabb szárnyalását. Hej, ha én is ott lehetnék! Эх, мне бы туда!

Эх, мне бы там побывать!

A kérdő mondattal kifejezett óhaj esetében a kérdő mondat kérdő-kommunikatív szerepét elveszti, de a mondat kérdő-emocionális szerepe megmarad.

O, miért nem hallani hangokat?

О, почему не слышно ваших голосов?

A fent leírtak alapján választ adva a kérdésre, van-e szintaktikai óhajtó mód nélkül óhajtó mondat, nem-mel felelhetünk.

A mondat szintjén, meghatározott funkció betöltését meghatározott formai elemek speciális szerveződése biztosítja. Ha a formai elemek szerveződése nem biztosítja az adott mondatfajta kizárólagosan meghatározó kritériumokat, ezzel a mondat nem tölti be funkcióját. Ilyen módon óhajtó mondatról is csak akkor beszélhetünk, ha a mondatban a szintaktikai óhajtó mód kifejezésének valamely módja fellelhető.

3.3. A SZINTAKTIKAI ÓHAJTÓ MÓD JELENTÉSE

A szintaktikai óhajtó mód meglehetősen részletesen kidolgozott egysége az orosz nyelvtannak. A következőkben N. JU. SVÉDOVA /1974/ felosztását kívánjuk követni a magyarral való összevetés során.

A szintaktikai óhajtó mód az orosz és a magyar nyelvben is főként egyszerű mondatban fejeződik ki, magában hordozza a megvalósulás lehetőségét /lehet reális/ pl. Bárcsak eljönne!

vagy kifejezheti a meg nem valósulás árnyalatát is /lehet irreális/ pl. Bárcsak eljött volna!

3.3.1. A MEGVALÓSULHATÓ ÓHAJ

A megvalósulható óhaj lehet:

- a/ tulajdonképpeni óhaj
- b/ valami egyetlen, kiválasztott óhajtása
- c/ az észszerű, hasznos óhajtása.

a/ Tulajdonképpeni óhaj (собственножеланность) esetén az óhaj bármiféle más egyéb árnyalat nélkül fejeződik ki.

I. Дали бы мне хотя бы
колхоз или совхоз.
(Ч. Айтматов)

Csak adnának, ha mást nem,
legalább egy kolhoz vagy egy
szovhoz a kezem alá.

/Cs. Ajtmatov/

3. Эх, были бы краски, что-
бы нарисовать и утреннее
солнце.

(Ч. Айтматов)

4. Был бы у тебя такой брат!
- мечтал он.

(Ч. Айтматов)

5. Если бы я только мог хоть
в какой-то мере воспроиз-
вести песню Данияра!

(Ч. Айтматов)

6. Кабы нашли что-н. ...
придумали бы получше что...

(М. Горький)

7. Лишь бы ехать.

(В. Распутин)

8. (ребятишки ещё маленькие)
Пусть бы подросли.

9. Хоть бы стал он тебе
женой.

(Ч. Айтматов)

10. Чтоб провалился он, тот
чертов пароход.

(Ч. Айтматов)

II. Эх, пулешет бы!

(Ч. Айтматов)

Ó, bár volna festékem, hogy
lefessek a reggeli napot
is ...

/Cs. Ajtmatov/

Ha nekem ilyen bátyám volna!
- ábrándozott.

/Cs. Ajtmatov/

Bárcsak vissza tudnám adni
valamelyest Danyijar énekét!

/Cs. Ajtmatov/

Bár találnának valamit. Bár
gondolnának ki vmi jobbat.

/M. Gorkij/

Csak menjen a vonat.

/V. Raszputyin/

/a gyerekek még kicsik/
Csak felnőnének már. /V. Raszp./

Akkor már házasodnál össze
vele.

/Cs. Ajtmatov/

Süllyedne el az az ördöghajó.

/Cs. Ajtmatov/

Volna csak géppuskám!

/Cs. Ajtmatov/

12. Эх, пухъё бы сейчас!

(Ч. Айтматов)

Ej, csak volna egy puskám!

/Cs. Aйтматов/

A továbbiakban az óhaj szintaktikai kifejezőeszközeit kívánjuk megvizsgálni mindkét nyelvben, a lehetséges egyezések és eltérések kiemelésével.

Az oroszban gyakori az ige múlt idejével egybeeső alak + (бы) partikula kapcsolata (я + бы), vö. 1. 2. példa. Az oroszhoz hasonlóan a magyarban is gyakori a feltételes módu igealakot tartalmazó óhajtó szerkezet. A magyar óhajtó mondatok fajtáiról fentebb már említést tettünk /vö. 25. old./.

Az óhajtó módosító szó nélküli óhajtó mondatban a feltételes módu igealak csak 1. személyű lehet.

Hej, de enném!

Эх, поела (чего-н.) я сейчас!

Hej, de szeretnék enni!

Эх, как хотелось бы мне сейчас поесть!

KLEMM ANTAL /1942; 65/ említést tesz arról, hogy nem minden magyar ige fogalmi tartalma alkalmas 1. személyben a beszélő szempontjából való óhaj kifejezésére. Olyan igék-nél, ahol a történés a beszélőnek az akaratától függ, - ható - alakra van szükség abból a célból, hogy a történet a beszélő akaratától függetlennek tünessék föl.

Bárcsak ehetném!

Эх, поесть бы!

Ritkábban bár, de használatosak a beszélő szempontjából való kívánság kifejezésére az ilyen fogalmi tartalmu igék -hat-het- nélkül.

Szőlőt enném.

Съела бы я сейчас винограда.

Hej, de enném!

Эх, поехала бы чего-н. сейчас!

Az /enném/ alak kívánságot kifejező szerepe csak másodlagos fejlemény, egy föltételes viszony egyik mondatának elhallgatása folytán az óhajtó mellékárnyalat hozzátapadt a másik mondat állítmányához.

Szőlőt enném, /ha_volna/.

Съела бы я сейчас винограда, (если бы он был)

A magyar népnyelv kissé tréfás árnyalattal, az étel utáni kívánczóságot az /ehetnék-je; e; em/ többnyire birtokos személyraggal ellátott főnévi alakkal is kifejezheti. Ez jelentésében megegyezik az enném/ennék igei alakok jelentésével. Vö. ÉRTSZ II. /1960; 73/.

Hej, de ehetnékem van!

Эх, как мне хочется есть!

Эх, как я проголодалась!

Hej, de enném /v. ennék/!

Ох, у меня аппетит разыгрался! (фразеологизм)

Az óhaj gyakori kifejezési módja a szeretnék, szeretnék + az ige infinitívuszi alakja, amely kijelentő mondatban is szerepelhet.

Szeretnék enni.

Я хочу есть.

Мне хочется есть.

"A lexikális elemekkel, modális igével kifejezett indirekt modalitás néha direkt modalitássá válik, ha a beszélő intenciója ezt kívánja és a kollektív szokás már általánossá tette az ilyen használatot.

A magyarban a /szeretnék/ igealak ment át ilyen változáson, amely az óhajtásnak szokásos kifejezőjévé vált." Károly S. /1964; 87/.

A magyarban az óhajtó módosító szós óhajtó mondatok bármely személyű feltételes módu igei állitmánnyal 1. személyű óhajt fejeznek ki. /Vö. 1., 3., 5., 6., 8., 11., 12. példák/.

Óhajtás kifejezésekor az oroszban gyakran előfordul a partikula valamely módosított formája. (ЕСЛИ БЫ, ЛИШЬ БЫ, ПУСТЬ БЫ, ХОТЬ БЫ, ЧТОБ, ТОЛЬКО БЫ, КАБЫ.../vö. a példák 5-10-ig/.

V. V. VINOGRADOV /1960; 51/ megjegyzi, hogy az infinitívuszi mondatok között különös helyet foglalnak el a (ЕСЛИ БЫ; КАБЫ /vulg.// kötőszók, amelyek ezen mondatokban elvesztik kötőszó funkciójukat, s a mondatban csak az érzelemerősítés eszközei.

Если бы знать!

A beszélt nyelvben partikula értékű kapcsolatok is szerepelhetnek. /НЕ ХУДО БЫ, НЕ ПЛОХО БЫ/.

Не худо бы отдохнуть!

Az orosz óhajtó partikuláknak, funkcióját tekintve megfelel a magyarban a határozószók alfajaként megjelenő /bár-

csak, bár, csak, ha, hogy/ módosítószók kitétele /csakbár
/régi/, vajha/. /Vö. 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 11., 12.
példák/.

A /bár, csak/ óhajtó szók felszólító módu igealakokkal is
állhatnak óhaj kifejezésekor.

Bár soha föl ne ébredjek!

Эх, заснуть бы и не про-
спаться!

Csak háboru ne legyen!

Только бы не было войны!

Véleményünk szerint a felszólító mód jobban kifejezi az
óhaj határozottságát, mint a bizonytalanabb árnyalatot hor-
dozó feltételes mód. Az erős óhaj gyakran az óvás árnyala-
tát is kifejezi. KLEMM ANTAL /1942; 64/ megjegyzése szerint
is "a feltételes módnak az óhajtásban is irreális mellék-
értelme van. Ennek az irreális mellékértelmennek az elhári-
tására a feltételes mód helyett néha fölszólító mód hasz-
nálatos."

A /ha; hogy/-al bevezetett óhajtó mondatok a főmondat el-
hallgatásából keletkeztek, ilyenkor a mellékmondat a főmon-
dat rangjára emelkedik. /Vö. 4. példa/.

Az oroszban óhaj kifejezésekor előfordul segédige mult
idejű formában + partikula /быть на и + бы/, /Vö. 3., 4.
példa/.

Ezt az orosz szerkezetet magyarra leggyakrabban a /volna;
lenne/ igealakokkal fordítjuk.

"A /volna/ mint tartós állapotot kifejező igealak jelen és
mult értelmű, a /lenne/ mint mozzanatos történésű igealak

jövő vonatkozásu." Klemm A. /1942; 86/.

A szakirodalomban utalást találhatunk arra vonatkozóan, hogy a /volna-lenne/ alakok gyakran felcserélődnek, s a /lenne/ kezdi kiszorítani a /volna/ alakot. Pl. Balogh Dező /1971/

Ha megvizsgáljuk a következő két magyar példamondatot, megállapíthatjuk, hogy a /volna/ a szövegkörnyezettől függően multa és jelenre egyaránt utalhat, míg a /lenne/ jövő vonatkozásu.

Bár lett volna pénzem.

Bár volna/lenne pénzem.

"Bár maradtam volna benne
végig ..."

Az oroszban a /бы/ partikula kapcsolódhat a mondat valamely szerkezeti eleméhez. /Vö. 11., 12. példák/. Magyar megfelelői a /volna/ igealakot magába foglaló óhajtó szerkezetek.

Az oroszban óhaj kifejezésekor az ige állhat felszólító módban is. A felszólító módu állítmányok óhajtó mondatban való transzpozíciós megjelenésével a szintaktikai óhajtó mód fejezet végén kívánunk foglalkozni /vö. 46. old./.

Az óhaj kifejezésének formai elemei között meg kell említeni az indulatszók /мекдометия/ és az intonáció /интонация/ szerepét.

Az óhaj kifejező orosz mondatokban szubjektív modális elemként, az érzelemerősítés eszközeként szerepelhetnek /эх, ах .../ indulatszók.

Magyar megfelelők /eh, ó, óh, ej, hej, .../. Az óhajtó mondatban gyakori a /de/ nyomatékosító szó kitétele.

Az intonációnak különösen nagy szerepe van az emocionális árnyalatok érzékeltetésében.

Az óhajtó mondatok intonációja közel áll a felkiáltó mondatokéhoz, de óhajtó mondat szerepében felszólító és kérdő mondatok is előfordulhatnak. Erről részletesebben már a 26. lapon szoltunk.

Az óhaj mielőbbi megvalósulását (нетерпеливое желание) az oroszban a (скорей/поскорей + бы) szerkezet és variánsai fejezik ki, míg a magyarban /csak minél előbb; csak minél hamarabb; csak ... már/ fordulatok.

лишь бы быстрее переправить бревно!

(Ч. Айтматов)

Скорей бы приехать.

(В. Распутин)

Скорей бы он пришёл!

Csak minél előbb átérjenek a folyón a rönkkel.

/Cs. Ajtmatov/

Csak megérkeznének már!

/V. Raszputyin/

Csak jönné minél hamarabb!

A cselekvés be nem következésének óhaját (желание опасения) az oroszban a (не ... бы, как бы не ...) partikulákkal alkotott tagadó szerkezettel fejezzük ki, míg a magyarban leggyakoribb /bárcsak ne/ + feltételes mód, illetve a /nehogy/ + felszólító mód szerkezetek.

Как бы поезд не опоздал!

Как бы чего не вышло!

Bárcsak nekkésne a vonat!

Csak nehogy valami baj legyen

belőle!

N. Ju. Svédova /1960; 273/ szerint a mai orosz beszélt nyelvben a csokkvés be nem következésének óhaját /как бы (не)/ vagy a vulgáris /когда бы (не)/ egész szerkezetet bevezető frazeológiai kapcsolatok fejezik ki. Ezek a kapcsolatok állandóak, nem helyettesíthetők semmivel, így a как sem kötőszó, sem határozó szeropet ez esetben nem tölt be.

Как бы не опоздать!

(разг.)

Csak el ne készek!

Как бы не забыть!

(разг.)

Csak el ne felejtsek!

N. Ju. Svédova véleményével szemben V. V. Vinogradov /Svédova, 1960; 273/ a /как бы, как бы, когда бы/ szerkezeteket a kötőszók közé sorolja, "с модальной окраской гипотетичности, ирреальности."

b/ Valami egyetlen, kiválasztott óhajtása (неизбежность избираемого и единственного) a következő jelentésárnyalatokkal bír:

Valami szükséges óhajtását az oroszban néhány partikula jelzi /лишь бы, только бы, пусть бы только/

Ну ладно, лишь бы бедой
не обернулось!

(Ч. Айтматов)

De hát csak nagyobb baj ne legyen.

/Cs. Aйтматов/

... начинает пить, курит,
- лишь бы не мешаться этим

- iszik, dohányzik, nehogy elveszítse ezeket az előnyö-

привилегий.

ket.

(В. Распутин)

/V. Raszputyin/

Только бы не столкнуться
с людьми!

Csak ember ne bukkanjon fel
valahonnan!

(Г.Е.Коложвари)

/Kolozsvári G. E./

A szükséges óhajtása valaminek a feltételeként jelentkezik (желание необходимого, но собою что-то обусловливающего) az oroszban (бы, только бы, лишь бы) partikulák találhatók. Вот был бы у меня такой брат! - мечтал он. Ha nekem ilyen bátyám volna - ábrándozott.

(Ч. Айтматов)

/Cs. Ajtmatov/

A magyarban "a /ha/ határozószóval bevezetett óhajtó mondatok a főmondat elhallgatásából keletkeztek, amely ilyenkor érzelem alakjában él a beszélő lelkében, s ezért ez gyakran indulatszó alakjában jut kifejezésre. Ilyenkor a mellékmondat főmondat rangjára emelkedik." Klemm A. /1942;; 11/.

c/ Az ésszerű, hasznos óhajtása (желаемость целесообразного и полезного) kifejezhet:

megengedést (желание - допущение), ami az oroszban /пусть бы, пускай бы/ partikulákkal fejeződik, a magyarban a /hadd/ szó gyakran felszólító módu igéhez kapcsolódik.

...не подбрасывал бы в
костёр дров, - пусть бы
погас, чтобы в мире воцарились
холод и мрак.

... ne élesztetted volna a
tűzet, hadd aludjon el és
legyen hideg és sötétség
mindörökre.

(Л. Надь)

/Nagy Lajos/

kérést, tanácsot (желание просьбы и совета), amely az akaratnyilvánítást és óhajtatást ötvöző jelentésárnyalat, vele részletesen a szintaktikai óhajtó mód fejezet végén foglalkozunk /vö. 43. old./.

Valami pozitív óhajítását (желание утверждения позитивного), ebben a jelentésben az óhajzóban különféle partikulák szerepelhetnek /бы, пусть бы, вот бы, хорошо быть, чтоб, если бы .../.

Если бы Влад хоть слегка стал
приударять за ней, было бы
прекрасно.

Ha legalább Vlad szarhá
egy kicsit a szelet neki.

/J. Trifonov/

(Ю. Трифонов)

3.3.2. A MEG NEM VALÓSULÓ ÓHAJ

A meg nem valósuló óhaj jelentheti:

a/ az óhaj, amely bár nem valósult meg, de szükséges lett volna.

b/ az óhaj, amely bár nem valósult meg, de lehetséges.

a/ Az óhaj, amely bár nem valósult meg, pedig szükséges lett volna (отсутствует, но оно необходимо). Ezt a jelentésárnyalatot mindig szubjektív elkeseredés, elégedetlen-

зёг. Az oroszban /хоть бы/ partikula szerepel.

Хоть бы сказал, предупре-
дил, что разговор про это
пойдёт.

Legalább figyelmeztettél vol-
na, hogy erről lesz szó.

/V. Raszputyin/

(В. Распутин)

Nem valósult meg, pedig célszerű, hasznos lett volna

(желанное отсутствует, но оно было бы целесообразно, хоро-
шо, полезно). Az oroszban a /бы; пусть бы/ partikulák vannak.

Жаль, что не захватил
фотоаппарата, вот было
бы.

Milyen kár, hogy nem hoztam
fényképezőgépet, micsoda fel-
vétel lett volna!

(Ч. Айтматов)

/Cs. Ajtmatov/

Куда дешевле было дать
тебе эти деньги.

Mennyivel jobb lett volna oda-
adni azt a pénzt.

(В. Распутин)

/V. Raszputyin/

Nem valósult meg és ez negatív következményekkel jár (от-
сутствует и это имеет продолжающийся негативный результат).
Az oroszban (бы, если бы, когда бы) partikulák vannak.

/Знал бы, он какую беду..
принес всем нам./ Только
теперь уж, наверно, поздно.
Знать бы раньше.

Csakhogymost már valószínű-
leg késő. Előbb kellett volna
erre gondolni.

(В. Распутин)

/v. Raszputyin/

Nem valósult meg, de a megvalósulás valamit kompenzált
volna (отсутствует, осуществление имело бы компенсирующее,
возмещающее значение). Az oroszban (пусть бы, хоть, хоть
бы, ладно бы, если бы хоть) partikulák lehetségesek.

Если не знаешь, как жить
с людьми, то хоть бы уж
промалкивал.

(Ч. Айтматов)

Ha már nem tudod, hogyan
kell élni emberek között,
legalább fognád be a szád.

/Cs. Ajtmatov/

b/ A meg nem valósuló óhaj (желанность неосуществляющегося) jelentheti:

Az óhaj, amely bár nem valósult meg, de lehetséges (возможно и стимулируется), az oroszban a (бы, хоть бы) partikulák találhatók.

/И как это по вечерам
скучно всегда .../

Хоть бы ты, Терентий Хри-
санфорович, гитару свою
принёс да поиграл бы

(М. Горький)

Legalább hoznád be a gitáro-
dat, Tyerentyij Hriszantics,
és játszánál.

/M. Gorkij/

Az óhaj nem valósult meg, de lehetséges és valami mással szemben előnyben van. (Возможно и предпочитается чему-то другому/. Az oroszban (бы, лучше бы, пусть бы лучше) partikulákkal találhatók.

Вот так бы ехать и ехать
и подалее ничего не знать,
нет скоро приедет и всё
узнаёт.

(В. Распутин)

Talán jobb lenne minél tovább
utazni és minél tovább nem
tudni semmit - de nem: mind-
járt megérkezik és mindent
megtud.

/V. Raszputyin/

3.4. A FELTÉTELES IGMÓD TRANSZPOZICIÓJA

AZ ÓHAJ FELSZÓLÍTÓ MÓDDAL VALÓ KIFEJEZÉSE

Az irreális igemódok transzpozíciós eseteit megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a felszólító mód transzpozíciós megjelenésének lehetősége jóval nagyobb, mint a feltételes módé. Mindemellett megfigyelhető a felszólító és feltételes mód gyakori funkciócseréje.

Felmerül a kérdés, mi az alapja ennek a funkciócserének?

Az igemódok egymáshoz való viszonyát figyelembe véve a felszólító mód és feltételes mód a realitás-irrealitás vonalán való elhelyezkedésük alapján egymásnak könnyen transzpozíciós formái, hiszen kiesnek a reális síkból, mindkettő irreális mód.

Az óhajtó mondatok tartalma a felszólító mondatokéhoz hasonlóan a hallgatóra irányul azzal az eltéréssel, hogy a felszólító mondatban a beszélő közvetlen cselekvése buzdítja a hallgatót, míg az óhajtó mondatban csak a hallgató figyelmét, együttérzését kívánja mozgósítani.

KLEMM A. /1942; 10/ megállapítása szerint a "feltételes kívánó mondatot óhajtó mondatnak, a feltétlen kívánót felszólítóknak nevezzük".

A továbbiakban a feltételes igemód (сосолагательное наклонение) transzpozíciós eseteit kívánjuk bemutatni.

Feltételes mód kijelentő mód jelenlétében udvarias kérdés, kérés, reménykedő kijelentés, óhaj kifejezésekor használatos.

"Кондиционал появляется на месте индикатива, если говорящий не желает подчеркнуть реализованность действия, связанную с индикативом." (1966; 176).

A fent említett transzpozícióra nem minden ige alkalmas. A példamondatok igéit megvizsgálva kitűnik, hogy az oroszban a /хотеть, хотеться/ igék a magyarban a hasonló jelentésű /szeretni, akarni/ igék azok amelyek feltételes módu alakja kijelentő mód jelentésben is gyakran használatos.

Жить вместе было трудно,
хотели бы развехаться и
расстаться навсегда.

(Л. Трифонов)

Nehéz volt elviselnünk, az
együttlétet, külön akartak
költözni, s elválni mind-
örökre.

/J. Trifonov/

Мне бы хотелось поносить
тебя на руках.

(Л. Трифонов)

Ugy szeretnék a karomon
hordozni.

/J. Trifonov/

Больше всего хотелось бы
скрыться, будто не за-
метив их.

(Л. Костолани)

Legjobban szeretett volna
eltűnni, észre sem venni
őket.

/Kosztolányi D./

Ты хотел бы стать офицером,
сынком?

(Л. Камонди)

Nem szeretnél katonatiszt
lenni fiam?

/Komondy L./

A feltételes mód felszólító mód jelentésben való megjelenésekor a finom, óvatos kérés, kívánság, tanács árnyalatát fejezi ki.

"Транспозиция кондиционала в область функционирования императива обычно при стилизации побуждения в форме пожелания говорящего, выполнение которого предоставляется собственному усмотрению адресата.

"для выражения просьбы, советов, мягкого увещания, нерешительных уговоров употребляется условное наклонение."

А. Н. Гвоздев (1955; 224).

"значение осторожного пожелания "Д. Э. Розенталь (1968; 194).

A kérés (просьба), tanács (совет) az akaratnyilvánítás azon formái, ahol a beszélő egy másik személytől várja a cselekvés végrehajtását, miközben annak megvalósulását maga is kívánja. Ez utóbbi mozzanat miatt a kérés az akaratnyilvánítást és óhajtást egyaránt magába foglaló határterület (желание просьбы и совета).

A kérés erősségének vagy gyengeségének volta a felszólító és óhajtó mozzanat szituáció által meghatározott arányától függ.

Эх, ты, Данияр, спел бы
хоть что-н.

(Ч. Айтматов)

Снял бы ты, что ли свою
гимнастёрку.

(Ч. Айтматов)

Hej, Danyijar, énekelj már
valamit!

/Cs. Ajtmatov/

Ugyan vesd már le azt a zub-
bonyt.

/Cs. Ajtmatov/

Ложился о ты лучше
спать.

Aludj már.

/Kosztolányi D./

(Д. Костолани)

Míg az orosz példamondatokban a feltételes igemód felszólító mód jelentésben való transzpozícióját figyelhetjük meg, a magyar ekvivalens mondatokban nincs transzpozíció, a kérést felszólító módu igealakok fejezik ki, gyakran az enyhítést kifejező lexikai elemek pl. /már, ugyan már/ kíséretében.

Ezeket a felszólító módot tartalmazó magyar mondatokat, ahol a kérlelés konkrét személyre irányul, feltételes módot tartalmazó szinonim kifejezésekkel is helyettesíthetjük. Például:

Hej, Danyijar, énekelj
már valamit!

Hej, Danyijar, énekelhetnél
már valamit.

Ugyan vesd már le azt a
zubbonyt!

Levethetnéd már azt a zubbonyt.

Aludj már!

Aludhatnál már.

A magyarban a -hat-het képzős feltételes igealakok is a beszélő szempontjából való kívánságot fejeznek ki. A felszólító módu alaktól abban különböznek, hogy nagyobb döntési lehetőséget biztosítanak a hallgatónak, a kérlelés még finomabb árnyalatát adják.

Az oroszban a feltételes igemód mellett nagy szerepük van a modális partikuláknak az óhajtott kérés kifejezésekor, különösképpen erős akarati jelentésárnyalattal színezik a mondatot a /чтобы/чтоб, пусть бы/ partikulák.

не подбрасывал бы в
костёр дров, - пусть он
погас, чтобы в мире во-
царились холод и мрак.

(Л. Надь)

Пора он чай пить.

(М. Горький)

Ты он, Пётр, чем шага-то
вышагивать, самовар
втащил.

(М. Горький)

Чтоб их огнём спалило!
Чтоб их земля поглотила!
Чтоб у них руки отсохли!

(Л. Надь)

Чтоб провалился он, тот
чертов пароход, чтоб он
сгорел, чтоб он потонул!

(Ч. Айтматов)

Meg kell jegyezni, hogy a /чтобы/ partikula + múlt idejű
igealak tagadó kapcsolata az óhajtó jelentésen kívül bi-
zonyos állandósult kifejezésekben parancsot is jelenthet.
Például:

Чтобы ноги твои в
доме не было!

... ne élesztetted volna a
tűzet, hadd aludjon el és le-
gyen hideg és sötétség mind-
örökre.

/Nagy Lajos/

Teázzunk! Ideje!

/M. Gorkij/

Ne ténferegj itt, Pjotr, in-
kább cipeld be a szamovárt.

/M. Gorkij/

Hogy a tűz égesse meg őket!
Hogy a föld nyelje el őket!
Száradjon el a keze, amelyik-
kel megütötte!

/Nagy Lajos/

Süllyedne el az az ördöghajó,
törne rapityára, a tűz emész-
eze meg!

/Cs. Ajtmatov/

Ide többé be ne tedd a lábad!

Az akaratnyilvánítás és óhaj modális jelentéseinek közelítése folytán az oroszban gyakori a felszólító mód óhajtó jelentésben való transzpozíció megjelenése. A magyarban nem minden esetben van transzpozíció.

И пускай родственники
исчезнут.

(Ю. Трифонов)

Пусть бы́дет, чем больше,
тем лучше, ну давай ещё
сильнее.

(Д. Костолани)

Ах, пострели тебя в сердце!

(М. Горький)

A rokonok pedig tűnjenek
el.

/J. Trifonov/

Csak még erősebben vágná-
verné.

/Kosztolányi D./

Ó, hogy lőnének szíven
téged!

/M. Gorkij/

Óvást (желание - опасение) kifejező mondatok többségében az óvás erős negatív óhajjal párosul, azaz a beszélő egy bizonyos esemény bekövetkezésétől való félelme derül ki.

Не приведи, боже!

(Ч. Айтматов)

Mentsen meg attól minden-
kit az Isten!

/Cs. Ajtmatov/

Старик терпел: пусть ноги
не отвалятся...

(Ч. Айтматов)

Az öregember tűrte-viselte;
csak görcs ne álljon a lábá-
ba!

/Cs. Ajtmatov/

Szitkozódást, jókívánságot állandósult fordulatok is kifejezhetnek, amelyekben a felszólító módu igék már elvesztették eredeti lexikai jelentésüket - s az indulatszó-kifejezésekhez közelítenek.

...чёрт задави эту привередливую барыню-мачеху.

Пропали он пропадом, этот овес!

Будь оно проклято!

(Б. Трифонов)

Ну, дочка, храни тебя господь!

Благослови, аллах!

...hogy törné ki a nyavajga
azt a kényeskedő, urhatnám mostohát.

A fene azt a zabot ette volna meg ott, ahol termett!
Átok rá!

/J. Trifonov/

Hát Isten veled lányom!

Allah áldása kísérjen!

Szitkozódást, jókívánságokat ige nélküli óhajtó mondatokkal is kifejezhetünk, amely szerkezetek a nyelvészetben ellipszisként ismertek.

Чёрт с ним!

Спокойной ночи!

Счастливого пути!

С новым годом!

За здоровье!

Vigye el az ördög!

Jó éjt!

Jó utat!

Boldog új évet!

Egészségérei!

4. A SZINTAKTIKAI FELTÉTELES MÓD

4.1. A SZINTAKTIKAI FELTÉTELES MÓD JELENTÉSE

A feltétel leggyakrabban összetett mondatban fejeződik ki. A feltételes mondatok mellékmondatainak modális időviszonya alapján a feltételes mondat reális-irreális-potenciális feltételt kifejező lehet. /vö. 4. old./

4.1.1. REÁLIS FELTÉTelt TARTALMAZÓ MONDATOK

A feltételt tartalmazó összetett mondatokban a feltétel akkor reális, ha annak megvalósulása a múltban, jelenben, esetleg a jövőben reálisan lehetséges.

"Сложные предложения, в которых условие, а тем самым и обусловливаемое, представляется говорящему как реально возможное (в прошлом, настоящем или будущем, В. В. Виноградов /1960; 321).

A reális feltételt tartalmazó összetett mondat hasonló definícióját találhatjuk a következő munkákban is: Синтаксис русского языка, Прага /1974; 179/; Учебник русского языка, /1976; 167/ Н. С. Валгина (1973; 331) V. A. BELOSAPKOVA ИСПРЯ /1970; 654/ világosan felvázolja az összetett mondat komponenseinek lehetséges modális idővonatkozását, amely vagy reális vagy feltételezett modális viszony (модальный план реальности, гипотетич-

НОСТЕ). Ez utóbbihoz tartoznak a felszólító, óhajtó és jelentés és potenciális-irreális feltétel.

A reális feltétel, amely reális idővonatkozással bír /mult-jelen-jövő/ csak a reális modális viszonyhoz tartozhat, melynek grammatikai kifejezője az indikativusz.

A reális feltételt tartalmazó mondatok kifejezhetnek ismétlődő, törvényszerű kapcsolatot, vagy önálló tények közötti egyszer megvalósuló feltételes kapcsolatot.

A szokásosan ismétlődő reális feltételt tartalmazó mondatok tipikus esetei a természettudomány törvényeit tartalmazó definíciók sora, vagy az általános idővonatkozású összetett mondatok, amelyek már-már frazeologizmusok. Az oroszban leggyakoribb a /если, когда/ kötőszók használata, a magyarban a /ha/ kötőszó.

Ezen feltételes-következményes viszonyok tartalma leginkább jelenre-jövőre vonatkozik, vagy bármely időre, azaz általános. A jövő idő használata eléggé korlátozott, gyakran átesap a potenciális feltétel kategóriájába.

"Если не так, ты скажи."

(В. Распутин)

Ha nem jól csinálok valamit, szólj.

/V. Raszputyin/

Если гора не идет к Магомету,

Магомет сам идет к горе.

(В. Распутин)

.. ha a hegy nem megy Mohamedhez, akkor Mohamed megy a hegyhez.

/V. Raszputyin/

Когда труд - удовольствие

Ha a munka élvezet, akkor

жизнь хороша! Когда труд -
обязанность, жизнь-рабство!

(М. Горький)

az élet gyönyörű! Ha a
munka kötelesség, akkor
az élet rabság!

/М. Горький/

Заплачешь, голубушка, за-
плачешь, как без работ-
то останешься.

Majd sírsz te, galambocskám,
ha munka nélkül maradsz.

/V. Raszputyin/

(В. Распутин)

Если, бывало, соседские
куря переплетев через за-
бор, снесут несколько яиц
на его дворе или забежит
во двор чей-н. цыплёнок,
Шули посылает жену или
детей в обход на Большую
улицу отнести хозяину
яичко ...

Ha a kertfasori nagygazdák
jércéi átrepültek és az ő
portáján tojtak meg, egy
kis véres jércetojással, vagy
egy-egy átbujdigált pihés
kiscsirkével is átküldte a
feleségét vagy a gyerekeit,
körül a nagy utca felől.

/Véres β./

(П. Береш)

Az egyszer megvalósuló reális feltételt tartalmazó
összetett mondatban az орозбан a /раз, раз что/ kötőszó
található. A /раз/ kötőszót tartalmazó mondatok sajátos-
ága, hogy a bennük található feltétel egyben a főmondat lé-
nyegének oka vagy alapja.

"условие, являющееся в то же время причиной или обоснованием
того, о чем говорится в главном предложе^жнии. Особенностью
предложений с союзом-раз- является то, что в придаточном

всегда идёт речь о реальном факте; обусловливающим и вместе с тем объясняющим или обосновывающим определённый результат." В. В. Виноградов II. (1960; 324).

Más kötésszók esetén ez az oksági viszony a fő- és mellékmondat igei állítmányai között levő időviszony által fejeződik ki.

Раз ему нехорошо - значит,
и другим не должно быть
хорошо.

(Ч. Айтматов)

Хотелось, раз уж приехали,
вывезти все ...

(Ч. Айтматов)

Раз положено - значит
обязан уважать.

(Ч. Айтматов)

Давай, - говорят, - коман-
дуй. Ну, раз такое дело ...

(Ч. Айтматов)

Раз так, всех вас в воду!

(Ч. Айтматов)

Ugy szeretnék volna, ha
már egyszer itt vannak,
elvigyék az egészet.

/Cs. Ajtmatov/

Ha az a rendje, hát köte-
lesek tisztelni.

/Cs. Ajtmatov/

Rendben van - azt mondják,-
vezényelj. Ha már így e-
sett ...

/Cs. Ajtmatov/

Nos jó, de akkor mindnyá-
jatokat bedobunk a vízbe!

/Cs. Ajtmatov/

A példák alapján megállapíthatjuk, hogy mindkét nyelv-

ben a reális feltételt tartalmazó mellékmondatban reális igemód van /kijelentő mód/, vagy hiányzik az állítmány. A főmondat többnyire szintén reális módu, de itt irreális igemód is megengedett.

A feltételes mondatok egyik alapvető szerkezeti eleme a kötőszó. Az oroszban a reális feltételt tartalmazó összetett mondatokban a következő kötőszók fordulnak elő: /если/ semleges, /раз/ beszélt nyelvi, /ежели, коли/ archaikus vagy vulgáris, /буде/ archaikus, /кабы, как/ népi szólásokra jellemző, /когда/ szónoki kérdések és általános cselekvés kifejezésekor használatos kötőszó. /Vö. V.V. Vinogradov /1960; 321-25/ Szintakszis, Praha /1974; 179/.

A /если, когда/ kötőszók gyakorta időjelentéssel is bírnak.

A magyarban a feltételes kötőszó a /ha/.

Az orosz főmondatban erősítő partikulák /то, так/, közbevetett szó /значит/, rámutatószó /тогда/ szerepelhetnek. A - если - kötőszóhoz kapcsolódhatnak /уж/ partikula, /такой, так/ nyomatékosító szók is.

A magyar főmondatban /ugy, akkor, hát/ nyomatékosító szók találhatók.

A -ha- kötőszóhoz kapcsolódhatnak a /már egyezzer, már/ nyomatékosító szók.

A beszélt nyelvre jellemző a kötőszó nélküli feltételes mondat. A kötőszó nélküli feltételes mondat tartalmazhat reális feltételt is. Például:

За двумя зайцами погонишься - ни одного не пойма-

Aki sokat markol, keveset fog, két szék közt

ешь.

(пословица)

А денег нет в руках -
товар не возмёшь.

(Ч. Айтматов)

a pad alá esik.

/közmondás/

Ha meg pénz nincs, por-
téma sincs.

/Cs. Aйтматов/

§. 1. 2. IRREÁLIS FELTÉTELT TARTALMAZÓ MONDATOK

Az összetett feltételes mondatban a feltétel reális, irreális vagy potenciális lehet. A továbbiakban az irreális feltételt tartalmazó mondatokat kívánjuk vizsgálni. Az irreális feltételt tartalmazó mondatok mellékmondatai tartalmazzák a meg nem valósult vagy megvalósulhatatlan feltételt. Ez a modális tartalom, a magyarban általánosság vált megnevezés szerint, feltételes időhatározói és feltételes hasonlító-módhatározói mondatokban fejeződik ki.

Vessük össze az irreális tartalmu, feltételes időhatározói mondatokat az oroszban és a magyarban!

1. Была бы на то его воля,
он упросил бы белый
пароход.

(Ч. Айтматов)

Ha tehatto volna, megké-
ri: jöjjön közelebb ...

/Cs. Aйтматов/

2. Знали бы, что приедешь,
не разъезжались бы.

(Ч. Айтматов)

Ha tudjuk, hogy jösz nem
széledünk széjjel.

/Cs. Aйтматов/

3. ... если бы когда-н.
рассказала, они бы не
поверили...

(Ю. Трифонов)

4. А если бы сбились с пути
да до утра, не приведи,
господи, закоченели бы
как ледышки.

(Ч. Айтматов)

5. Будь мы из разных семей,
я бы, конечно звал её
Миамиля.

(Ч. Айтматов)

6. Помежелась она, он в
тишине сразу услышал бы
любой её шорок.

(В. Распутин)

7. Зазевайся он на час-дру-
гой, и вода затопила бы
город.

(Д. Молдова)

8. Не добеги мальчик вовремя,
никто и не знал бы, что

... e ha valaha elmondta
volna és, nem hitték volna
el ...

/J. Trifonov/

és ha véletlenül eltéved-
tek, mi lenne veletek reg-
gelre, uram segélj! Jégcsapra
fagytatok volna.

/Cs. Ajtmatov/

Ha különböző családokból
származtunk volna, termé-
szetesen Dzsamilának hiv-
tam volna.

/Cs. Ajtmatov/

... noha a csendben anél-
kül is rögtön meghallotta
volna, ha megmozdul, ne-
szez.

/V. Raszputyin/

Ha nem vagyáz, megindul
fölfele a víz.

/Moldova Gy./

Ha a fiu jókor haza nem
szalad, senki sem tudja,

автолавка уже здесь.

(Ч. Айтматов)

hogy már itt a vándor-
bolt.

/Cs. Ajtmatov/

9. Не мигни я ей вовремя,

ст. руку подала бы ему. -

си он (Д. Костолани) мгновен-

но пошу.

Ha nem intett, kezét is
fog vele.

/Kosztolányi D./

10. Не схратись я за спинку

стула, наверное растя-

нулся бы на зеркально

блестевшем полу.

(Ф. Каринти)

... ha el nem kapom a szék
támláját, bizonyosan elvá-
gódok a tükörfényes pad-
lón.

/Karinthy F./

11. Он бы и лёг, не приди

ему, как обычно в голову,

что надо осмотреть кварти-

ру.

(Д. Костолани)

Le is feküdt volna, ha nem

jut eszébe az, ami minden

este lefekvés előtt, hogy

a lakást megvizsgálja.

/Kosztolányi D./

12. Не будь продавца, как бы

она сейчас отчитала

тётку Бекей.

(Ч. Айтматов)

Ha nem lett volna ott az

elárúgató, alaposan lekap-

ta volna Bekej nénit a

tíz körméről.

/Cs. Ajtmatov/

Megvizsgálva a példamondatok főmondatait, megállapíthatjuk, hogy az oroszban rendszerint feltételes módu
/я + бы/ igealak áll.

A magyarban feltételes mult pl. 4., 5., 6., 11., vagy feltételes mult jelentésben kijelentő mód jelen idejű ige áll pl. 1., 7., 8., 9., 10., amely tagadott formában is szerepelhet pl. 2., 3.

Megvizsgálva a melléknondatokat, az oroszban feltételes mód pl. 1., 2., 3., 4., felszólító mód pl. 5., 6., 7., felszólító mód tagadással pl. 8., 9., 10., 11., 12. található.

A kötőszó nélküli feltételes mondat irreális feltételt is tartalmazhat, amely feltétel felszólító móddal fejeződik ki. A felszólító módu alak mondatkezdő helyzetű.

A magyar melléknondatokban a feltételes mult mellett pl. 1., 3., 5., 12., nagyon gyakori a kijelentő mód jelen idő használatap pl. 2., 4., 6., 7., 8., 9., 10., 11.

A feltételes igealak szerepét betöltő kijelentő mód transzpozíciós használatát a mult időviszonyra utaló szövegösszefüggés teszi lehetővé a magyarban.

A magyarban a főmondat és melléknondat állitmánya egyidejűleg is lehet kijelentő módu, ezzel mintegy kifejezve a jelenhez való közelítést.

KLEMM A. /1942; 601/ megállapítása szerint: "néha átképzéssel mindkét mondatban a jelentő mód be nem fejezett alakja használatos multra vagy legközelebbi multra vonatkozó valótlanság kifejezésére."

Az irreális feltételt kifejező időhatározói mellék-

mondatokon belül vannak a magyar terminológia szerint "utóidejűséget" kifejező mellékmondatok. Az orosz grammatikában a főmondat szempontjából értékelik a viszonyt, így a "предложение предшества", "отношение опережения" kifejezések szerepelnek. vö. ГСРЛЯ /1970; 730/.

A megnevezésekben fellelhető különbség ellenére a jelentés azonos, a főmondat cselekvése megelőzi a mellékmondatét.

Девушка взмахнула длинными ресницами, но прежде чем хозяйка успела поймать её взгляд, опустила их.

(Д. Костолани)

A lány fölrebentette seprős pilláit, de mielőtt az asszony megláthatta volna, becsukta.

/Kosztolányi D./

... прежде чем они успевали до-думать её и высмеять, их удерживала буржуазная трезвость.

(Д. Костолани)

Mielőtt tulajdonképpen végig gondolhatták és közben kinevethették volna, visszatartotta őket a polgári józanságuk.

/Kosztolányi D./

Irreális feltételt tartalmazhatnak a a feltételes-hasonlító-módhatározói mondatok is. A hasonlító mellékmondat gyakran valamilyen feltevést fejez ki, egymással szembeállított tényeket kapcsol össze, a hasonlításban kifejeződő fokozást jelöl vagy épp bizonytalanságot, ó-

vatos állítást tükröz.

N. JU. SVÉDOVA véleménye szerint a hasonlító kötőszót tartalmazó mondat alapjelentése épp a bizonytalan feltevés, a kétkedés árnyalata.

"Построения с сравнительными частицами обозначают неуверенное предположение, сомнение. Это их основное значение ... Кроме того у этих построений выявляется ещё значение уверенности в обратном, скрытой под видом неуверенности, внешнего сомнения." Н. Ю. Шведова (1960; 186).

V. V. VINOGRADOVNAK is hasonló a véleménye a hasonlító mondat státuszáról: "если сравнение, заключающееся в придаточном предложении, содержит в себе нечто не реальное, а лишь возможное (иногда воображаемое, даже фантастическое (то придаточное предложение присоединяется к главному с посредством одного из сравнительных союзов." В. Виноградов II. (1960; 342).

A hasonlító mondat feltételezett jelentése mind az állítvány jelentése, mind az egész mondat által jut kifejezésre.

A következőkben az orosz^{és} magyar példaanyag alapján kívánjuk megvizsgálni a hasonlító kötőszók szerepét, megjelenésük feltételeit, illetve az igemódokkal való kapcsolatukat.

Az oroszban leggyakrabban előforduló hasonlító kötőszók:

(словно, словно бы, точно, будто, будто бы, как будто, будто как, как, как бы, если бы, что/. Vö. N. Ju. Svédova /1960; 178/; Szintaxis, Praha /1974; 183/; N. Sz. Valgina /1973; 328/; V. V. Vinogradov /1960; 340/.

A magyarban a /mintha, nem mintha /nem/, hogy/ kötőszók találhatók.

... поплыхивал папиросой,
словно сквозь стекло на
улицу.

(В. Распутин)

Шагая по асфальту, он
словно влачил бремя, куда
более тяжёлое.

(Д. Костолани)

Мальчик почувствовал себя
польщённым, точно сам
привёл автолавку.

(Ч. Айтматов)

- всякий раз чувствует
себя в дороге беспокойно,
будто он потерял все, что
у него в жизни было.

(В. Распутин)

... cigerettája föl-fölizett,
mintha ő is jeleket adna va-
lakinek.

/V. Raszputyin/

Ugy ment, mintha terhet vi-
selne, nagyobb, mint e-
lőbb.

/Kosztolányi D./

A fiu elégedett volt magá-
val, mintha ő vezette vol-
na ide a boltautót.

/Cs. Ajtmatov/

Utközben mindig nyugtalan-
ság fogja el, mintha min-
dent elvesztett volna, a-
mije volt.

/V. Raszputyin/

Она несколько раз переводит взгляд с него на Кузьму и ад- ратно, будто Кузьма этот ди- лет украд или подделал.

(В. Распутин.)

Az asszony néhányszor Kuz- mára néz, majd megint a jegyre, mintha Kuzma lop- ta vagy hamisította volna.

/V. Raszputyin/

И вновь принимался печатать шаг, будто гнев уже взял верх над страхом.

(Л. Надъ)

És döngő léptekkel újra meg- indult, mintha a harag már fölébe kerekedett volna fé- lelmének.

/Nagy Lajos/

Расхаживает по квартире, как по собственной, с таким видом будто ей дела ни до кого нет.

(Д. Костолани)

Ugy járt a lakásban, mint- ha az övé volna és semmi kö- ze se volna azokhoz, akik itt élnek.

/Kosztolányi D./

И название только мелькну- ло где-то, как во сне.

(Д. Костолани)

Csak futóan láttam nevét, egy pillanatra, mintha ál- modtam volna.

/Kosztolányi D./

Потом очнулся как во сне, вышел к ревизору ...

(В. Распутин)

Aztán, mintha álmomból ri- adtam volna föl, kiment a revizorhoz.

/V. Raszputyin/

Ничего особенного, страшного Nem mintha valami feltűnő

в них не было, просто они были как-то не к месту.

(Д. Костолани)

Фери скривился презрительно, не потому, что не считал его джентльменом.

(Д. Костолани)

lett volna rajtuk, de itt az utcában még nem szokták meg őket.

/Kosztolányi D./

Füzes Feri gunyosan bigyesztette el száját ...
nem mintha nem tartaná őt uriembernek.

/Kosztolányi D./

Megállapíthatjuk, hogy az oroszban a hasonlító kötőszók száma jóval nagyobb, mint a magyarban.

Felmerül a kérdés: van-e jelentésbeli különbség az orosz hasonlító kötőszók között?

V. V. VINOGRADOV véleménye szerint különösebb jelentésbeli eltérés nincsen közöttük, szabadon helyettesíthetik egymást, alkalmazásukat a stilstól függően a beszélő dönti el.

"Никаких различительных оттенков в значении сравнительности, связанных с употреблением указанных союзов, по существу нет.

Близость союзов по значению подтверждается тем, что они могут, не изменяя значения сложного предложения в целом, взаимно заменять один другой.

Выбор того или иного союза следует отнести к особенностям жанра, а иногда - к особенностям индивидуального стиля

говорящих и пишущих." В. В. Виноградов II. (1960; 343).

Vinogradov szerint a БУДТО kötőszó az élő, beszélt nyelvre, míg a СЛОВНО; ТОЧНО kötőszók a hivatalos stílusra jellemzőek. Mondatbeli helyüket illetően jellemző, hogy a főmondat után következnek, hisz az általuk bevezetett mellékmondat többnyire feltételezett, elképzelt tartalmat hordoz, amely a főmondat tartalmának érzékletesebbé tételére, elmélyítésére hivatott.

Vinogradov véleményével ellentétben N. SZ. VALGINA /1973; 328/ szerint a hasonlító mellékmondat jelentésáryalatai különbözőek lehetnek, s azokat a kötőszók lexikai jelentése adja meg. Ilyen módon feltételes-hasonlító jelentéssel bírnak a /СЛОВНО, ТОЧНО, БУДТО, КАК БУДТО, КАК ЕСЛИ БЫ/ kötőszóval bevezetett mondatok.

A /СЛОВНО, ТОЧНО/ kötőszók az összehasonlított tárgyak nagy hasonlóságára utalnak.

A /КАК БУДТО, БУДТО/ kötőszók a hozzávetőleges hasonlóságra utalnak.

A /КАК ЕСЛИ БЫ/ kötőszó fejezi ki leginkább, hogy a hasonlítás feltételezett.

Az összehasonlított tárgyak, jelenségek egyenlőségét, meg egyezését a /КАК, ЧТО, ПОДОБНО, ТОМУ КАК/ kötőszóval bevezetett mellékmondatok fejezik ki.

Mi a Valgina-féle megállapítással értünk egyet.

A példák alapján megállapíthatjuk, hogy az orosz hasonlító kötőszók után a mellékmondatban állhat kijelentő mód. /Vö. a példákat/

A példagyűjtés során olyan esetekkel is találkoztunk, ahol a hasonlító kötőszót határozói igenév, melléknévi igenév vagy melléknév követte.

A /будто, словно, точно/ kötőszók után határozói igenév áll például:

И жена тоже беспомощно
жалась к стенке, будто
ища защиты,

(Д. Костолани)

... слегка приподнял левое
плечо, словно пытаюсь
скрыть своё замешатель-
ство...

(Д. Костолани)

Его взяли в начале ноября,
словно дождавшись, когда
он кончит уборочную.

(В. Распутин)

Но пить он тоже не пил,
только чокался - друже-
любно, точно принадлежа
к общей компании.

(Д. Костолани)

Felesége is gyámoltalanul
járt a fal mellett, mint-
egy oltalmat keresve.

/Kosztolányi D./

... könnyedén megrántotta
a bal vállát, mintha ezzel
akarná palástolni a zava-
rát.

/Kosztolányi D./

November elején vitték el,
mintha csak meg akarták vol-
na várni, hogy befejezzék a
betakarítást.

/V. Raszputyin/

Csak koccintott a többiekkel,
oly nyájasan, mintha velük
tartana.

/Kosztolányi D./

A /будто, словно/ kötőszókat melléknévi igenév követi például:

Он смотрел, как они, не отрываясь друг от друга, будто связанные, тычутся в углы,...

(В. Распутин)

Внезапно лицо её разглядилось, просветлело, словно озаренное изнутри электрической лампочкой ларинголога.

(Д. Костелани)

A /как/ kötőszó és a hozzákapcsolódó melléknév vagy főnév alkotják a jelentésében "legtisztább" hasonlító szerkezeteket. A /словно, будто/ kötőszók esetében a hasonlítást általában a bizonytalanság, kételkedés, feltételeesség árnyalata színezi.

Он ведёт себя как взрослый.

Он ведёт себя как ребёнок.

Nézte, ahogy a gyerekek együtt, mintha össze lennének kötözve, kutatnak a sarokban.

/V. Raszputyin/

De vonásai egyszerre kismultak. Valami fény sugárzott arcáról, mintha belülről átvilágítanak egy kis gégeorvosi villamoslámpással.

/Kosztolányi D./

Ugy viselkedik, mintha felnőtt lenne.

/Ugy viselkedik, mint egy felnőtt./

/Felnőttként viselkedik./

Ugy viselkedik, mintha gyerek lenne.

Магазин был как проклятый
- уже сколько народу по-
страдало из-за него!

(В. Распутин)

... что твои слова, твоя
жизнь будут, в свой черед,
как собственные, приняты
другими.

(Д. Костолани)

A következőkben vizsgáljuk meg azokat a hasonlító kötőszó-
kat, amelyekhez /бы/ partikula is kapcsolódik /словно бы,
будто бы, как бы, если бы/.

Ни разу не зовели из себя
Данияра. Он словно бы дал
клятву - сносить всё.

(Ч. Айтматов)

Хорошо бы подвешен язык у
парня, да только он словно
бы не по-нашему говорил.

(Б. Иллеш)

/Ugy viselkedik, mint egy
gyerek./

/Gyerekesen viselkedik./

Mintha átok ülné az üzle-
tet, hányan megjárták már
vele!

/V. Raszputyin/

... és a többi idegen embe-
rek is úgy fogadják szavun-
kat, életünket, mintha az
övék volna.

/Kosztolányi D./

... sem pedig teljes közö-
nye nem hozta ki sodrából
Danyijart. Mintha megeskü-
dött volna, hogy mindent
el fog tûrni tőle.

/Cs. Ajtmatov/

Szépen pergett a fiu nyelve,
de mintha idegen nyelven be-
szélt volna.

/Illés B./

Женщины стали отступать,
пня их умерился, они как
бы даже устали.

(Ч. Айтматов)

И поверишь, дальше стал,
много дальше от всех, чем
если б в Америке жил.

(Д. Костолани)

Az asszonyok kezdtek vissz-
szavonulni, mintha még el
is fáradtak volna.

/Cs. Ajtmatov/

Hidd el, most messzebb va-
gyok mindenkitől, mintha
Amerikában lennék.

/Kosztolányi D./

Az orosz hasonlító kötőszókhöz járuló /бы/ feltételes
partikula kettős funkciójú, egyidejűleg része a kötőszó-
nak és a feltételes módú igei állítmánynak is. Ilyen mó-
don a kötőszók az igével kapcsolódva egy feltételes szer-
kezetet adnak.

A /бы/ partikula nélküli hasonlító kötőszók (словно, буд-
то.../ önmagukban is bizonytalanságot, kétkedést sugall-
nak, s őket általában /de nem kizárólagosan/ kijelentő
módú igék követik.

A /бы/ partikulával bővült hasonlító kötőszók /словно бы,
будто бы/ ezt a bizonytalanságot, kétkedést véleményünk
szerint, még érzékletesebben, árnyaltabban fejezik ki,
amelyet elősegít a melléksónát feltételes szerkezete is.

A magyarban a bizonytalanság hasonló, differenciált kife-
jezésére nincsen külön formai eszköz. Mindenütt a hason-
lító kötőszó és feltételes módú igealak szerkezeteket ta-

láljuk.

A magyarban a leggyakrabban a /mintha/ kötőszót, vagy annak tagadott változatait /nem mintha, nem mintha nem/ találhatjuk, de előfordul /hogy/ kötőszós módhatározói mellékmondat is.

A /mintha/ kötőszó a /mint/ és a feltételes /ha/ kötőszókból jött létre. Vö. Ért. Sz. IV. /1961; 1341/.

A /hogy/ kötőszó feltételes hasonlító-módhatározói mellékmondatban való megjelenése a főmondat állítmányának függvénye. Vö. Ért. Sz. III. /1960; 298/.

H. MOLNÁR ILONA /1977/ a /hogy/ kötőszót tartalmatlannak, aszemantikusnak nevezi. A szerző minden /hogy/ kötőszót tartalmatlannak minősít, amely csupán azt jelöli, hogy utána valaminek a konkretizálása következik.

A főmondat állítmányával kapcsolatban megállapítja, hogy bizonyos elvont jelentésű igék, vagy nagyon általános jelentésű konkrét igék pl. mond, beszél, tud, ismer, gondol, vél, hisz, sejt, lát, hall, érez, akar, szeretne stb. továbbá a hangutánzó igék pl. dörmög, harsog, kiabál, morog, dalol, énekel, füttyöl stb. szinte vonzzák a /hogy/ kötőszós mellékmondatot.

Она почувствовала, как
внутренний жар её словно
остывает.

Ugy tetszett, hogy hűsíti
forróságát.

/Kosztolányi D./

(Д. Костолани)

Помнится, в тот раз кухня выглядела словно бы немного погриличней.

(Д. Костолани)

У них и у самих было такое чувство, будто они попали в другой город.

(Д. Костолани)

на минуту - по крайней мере, для себя самой - представляла дело так, будто он виной всему.

(Д. Костолани)

Különben úgy emlékezett, hogy akkor a konyha berendezése valamivel csinosabb volt.

/Kosztolányi D./

... maguk is úgy éreztek, hogy egy új város éttermébe csöppentek.

/Kosztolányi D./

... pár pillanatra úgy tűntetve fel a dolgot - legalább önmaga előtt, hogy az ura az oka az egésznek.

/Kosztolányi D./

Míg a /mintha/ kötőszó után feltételes mód áll, a /hogy/ kötőszó után a mellékmondat állítmánya kijelentő mód. A főmondatban a /mintha/ és /hogy/ kötőszó esetén is kijelentő mód van, s gyakori az /ugy, olyan/ rámutató szók megjelenése.

Megvizsgálva a hasonlítást tartalmazó orosz összetett mondat főmondatát, a magyarhoz hasonlóan nagyon gyakori az elvont, többnyire látomást, kételkedést, bizonytalanságot, érzékelést jelentő igék megléte. Például: почувствовать, казаться, помниться, представлять, сниться, переводить, взгляд, смотреть, мельнуть, очнуться ...

... В темноте и тишине,
казалось, что это был
какой-то тайный знак.

(В. Распутин)

A teljes sötéttségben és
csendben ugy érezte, mintha
ez titkos jeladás lett volna.

/V. Raszputyin/

Míg az orosz mondatban a bizonytalanságot az ieg lexika jelentése fejezi ki, addig a magyarban a hasonlító kötőszó és rámutatószó.

A módhasonlító viszonylag tárgyalásakor említést kell tenni azokról az esetekről, amikor az "ugy tetszik, rémlík, beszél, tesz stb. jelentésű főmondat el van hallgatva" Klemm /1942; 492/.

A teljességet mindkét nyelvben a szöveggörnyezet adja meg.

Как во сне все это произошло.

(Ч. Айтматов)

Он как будто спрашивал
меня, что ему со мной
делам.

(И. Шаркади)

Mintha álomban történt
volna.

/Cs. Aйтматов/

Mintha csak azt kérdezte volna, hogy mit csináljon velem.

/Sarkadi I./

Как будто не было горящего Mintha Berlin nem állt vol-
Берлина, не было Муссолини, na lángokban, mintha nem is
казненного народом. végezte volna ki Mussolinit

(Ю. Трифонов)

a nép.

/J. Trifonov/

Как будто первый раз.

(Д. Костолани)

Ugy tesszel, mintha először
történnék.

/Kosztolányi D./

Словно прокляние какое-
то.

(Д. Костолани)

... mintha valami istenát-
ka volna rajta.

/Kosztolányi D./

Казалось, я схватил какой
то самый яркий кусок
жизни.

(Ч. Айтматов)

Mintha az élet legszínesebb
darabkáját ragadtam volna
meg.

/Cs. Ajtmatov/

4.1.3. POTENCIÁLIS FELTÉTELT TARTALMAZÓ MONDATOK

A potenciális, lehetséges feltételt tartalmazó összetett mondatokban is a mellékmondat tartalmazza a megvalósuló vagy már megvalósult, csak a beszélő számára ismeretlen eredményű feltételt.

"Форма условного наклонения обозначает, что то, о чём сообщается, является стимулирующей причиной чего-либо в неопределённом временном плане или во временном плане, показанном главной частью сложного предложения.

ГСПЛЯ (1970; 582).

A potenciális feltételt tartalmazó feltételes mellékmondatok feltételes jelentése időviszony kifejezésével is kiegészülhet /условное отношение сочетается с временным/, ezt a magyarban feltételes időhatározói mellékmondatként tartják számon.

A megengedő mondatok /уступительное предложение/ is tartalmazhatnak potenciális feltételt.

A potenciális feltételt tartalmazó mellékmondatokat beve-

zetheti kötőszó, de kötőszó nélküli esetek is lehetségesek.

Potenciális lehetőséget kérdő és tagadó mondatral is kifejezhetünk.

A továbbiakban áttérünk a példaanyag részletes vizsgálatára, egybevetésére.

Az oroszban a potenciális feltételt tartalmazó feltételes mellékmondatban gyakori a /если, ежели, коли, когда/

kötőszók és feltételes módú állítmány kapcsolata.

Vö. V. V. Vinogradov II. /1960; 326/.

Ez esetben a főmondat állítmánya is általában feltételes módú. Például:

... если бы, сказал, был
тут телефон, сию минуту
позвонил бы и кое-что
выяснил.

(Ю. Трифонов)

если бы замечана, боль бы
усилилась.

(Ю. Трифонов)

Этот бы тебе весь белый свет
отдал, если бы он у него был. látog, ha az övé volna.

(В. Распутин)

... hogyha volna itt tele-
fon - mondta -, máris tele-
fonálna, s tisztázná, amit
lehet.

/J. Trifonov/

... ha észrevenné, csak fo-
kozódnék a fájdalma.

/J. Trifonov/

/V. Raszputyin/

A mellékmondat állítmánya az oroszban lehet még kijelentő

mód jövő idejű is, esetleg infinitivusz. A főmondat állítmánya ez esetben gyakorta kijelentő mód egyszerű vagy összetett jövő.

Если они всё-таки войдут
сюда, не из кровати же
они будут вытаскивать в
рубашке, в калсонах.

(И. Шаркади)

... mert ha mégis bejönne-
nek, hát ne az ágyból rán-
gassanak ki, ingben, gatyá-
ban.

/Sarkadi I./

Знаете ли, будет тоска,
если все станут высказы-
ваться только по специ-
альности.

(Ю. Трифонов)

Tudják, nagyon szomorú vol-
na, ha mindenki csak a maga
szakmájához szólna hozzá.

/J. Trifonov/

Ezekben az orosz példákban a kijelentő mód transzpozíció-
ját, feltételes potenciális jelentésben való használatát
figyelhetjük meg. Jelen esetben a magyarban nincs transz-
pozíció.

Если ночь проведёшь не
дома, ноги чтоб твои
здесь не было.

(Б. Иллеш)

На éjszakára kimaradsz, ide
többé be nem teszed a lábad.

/Illés B./

A fenti orosz és magyar példában a mellékmondatban kife-
jeződő potenciális feltételt a kijelentő mód transzpozí-
ciója adja.

... если бы ещё обменяться
на общий вагон, было бы
совсем хорошо.

(В. Распутин)

Если вдруг окочуриться -
кто заплачет?

(И. Трифонов)

Если к агроному тебе
стукнуться, дак он опять
с леченья недавно!

(В. Распутин)

Ha közös kocsiba cserélhet-
ne, még jobb volna.

/V. Raszputyin/

Ha hirtelen elpatkolna, ki
síratná meg?

/J. Trifonov/

Ha az agronómushoz keresztat-
nál be, annak alighanem el-
ment a pénze gyógykezelés-
re.

/V. Raszputyin/

Megvizsgálva a potenciális feltételt tartalmazó magyar i-
dőhatározói mellékmondatokat, a /ha, ha, ha/ kötőszókat
találjuk. Ezen kötőszókkal bevezetett mellékmondatok ál-
lításnya vagy feltételes mód jelen időben, vagy kijelentő
mód jelen - jövő időben áll, ez utóbbi transzpozíció.

A reális és irreális feltételt tartalmazó mondatok
vizsgálatakor már említést tettünk az orosz kötőszó nél-
küli feltételes mondatokról. Vö. / ; old./.

Potenciális feltételt tartalmazó mondatok szintén lehet-
nek kötőszó nélküliek.

A továbbiakban röviden össze kívánjuk foglalni a beszélt
nyelvre oly jellemző kötőszó nélküli feltételes alárende-
lés típusait.

V. V. VINOGRADOV II. /1960; 330/ munkájában megemlíti a kötőszó nélküli feltételes mondat néhány típusát, hasonló felosztást találunk a SZINTAXIS. PRAHA /1974; 180/ c. munkában is, sőt a magyar grammatikában KLEMM ANTALNÁL /1942; 458/

A kötőszó nélküli feltételes alárendelés gyakori a közmondásokban, népi szólásokban.

"Предложение, заключающее в себе условие, является обобщенноличным, неполным либо номинативным и ставится на первое место, за ним следует предложение, заключающее в себе указание на результат, вытекающий из сказанного в первом предложении." В. В. Виноградов II. (1960; 330).

Тихе едешь, дальше будешь. Lassan jársz, tovább élsz.

Много будешь знать, скоро состаришься. A kíváncsi hamar megöregszik.

Némely kötőszó nélküli összetett mondatban a feltétel időviszonyok által való kifejezését figyelhetjük meg az oroszban.

... всю землю перевернем ... ha az egész világ a fe-
вверх тормашками, а мать не je tetejére áll, anyát ak-
отдадим. kor sem hagyjuk.

(В. Распутин)

/V. Raszputyin/

A magyar fordításban van kötőszó.

Gyakorta található az oroszban olyan kötőszó nélküli feltételes mondat, amelynek mellékmondatában felszólító módu ige vagy felszólító módu segédige áll. A felszólító módu igealak bármely személyű alany mellett állhat, bár használata a második személyű alannyal viszonylag ritkább.

A következő orosz példákban a potenciális feltételt a mellékmondatban a felszólító módu igealak feltételes jelentésben való transzpozíciós használata fejezi ki. A főmondatban kijelentő mód egyszerű jövő vagy feltételes mód szerepel.

Попробуй уйти отсюда ...
его свои же друзья - приятели выдадут.

(Ч. Айтматов)

Próbálná csak meg, hogy elmenjen innen ... kebelbeli jó barátai árulnák el legelőbb.

/Cs. Ajtmatov/

A начни я их в кучу сообщать, они сразу поймут.

De mihelyt kezdeném élére rakni, mindjárt észrevenné.

/V. Raszputyin/

A случись завтра война, думаешь, не интересно тебе будет сворожить, убьют тебя или не.убьют?

Ha holnap kitörne a háború, nem érdekelne tán, ha megjósolnák, hogy megölnek-e vagy se?

(В. Распутин)

/V. Raszputyin/

Зато случись какая беда,
Мандарин из огня бы вынес
обоих на собственной спине.

(О. Молдова)

А сделай потом что не так,
услышишь; а пожницы?

(А. Кертес)

Будь она слепая, хромая,
горбатая - и то лучше,
чем такая уродина.

De a hátán elvinne bármelyi-
ket ha baja esnék.

/Moldova Gy./

Ha ellenkeznék valamiben,
majd figyelmeztet rá, hát
az olló?

/Kertész Á./

Ha sánta volna, ha pupos
volna, ha vak volna, akkor
sem volna ilyen csunya.

/Kosztolányi D./

A magyar ekvivalens példákban nincs transzpozíció, a po-
tenciális jelentést a mellékmondatban feltételes jelen
igemód fejezi ki, a főmondatban is a feltételes jelen az
általános, de kijelentő mód is előfordulhat.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a magyar beszélt nyelv-
ben is gyakori a felszólító mód feltételes jelentésben va-
ló transzpozíciós megjelenése. Sajtóban, rádióban gyakor-
ta olvashatók, hallhatók a következőhöz hasonló kijelen-
tések:

Legyen jól csengő márkája, máris szétkapkodják.

/Ha jól csengő márkája van/, " " " "

A kötőszó nélküli feltételes mondat egyik típusa az

oroszban, amikor a fő- és mellékmondat egyaránt feltételes módu igealakot tartalmaz. A mellékmondatban a /быть на л. + бы/ szerkezet található.

Эх, была бы ты моей бабкой
тогда бы ты не то запела.
(Ч. Айтматов)

Была бы она рядом, эта
школа, сам бы бегал маль-
чишка.
(Ч. Айтматов)

Был бы я великаном, надел бы
великанью шубу и вышел бы
из дому.
(Ч. Айтматов)

Бj, ha az én feleségem vol-
nál, akkor nem ezt a nótát
fujnád.

/Cs. Aйтматов/

Ha itt volna az az iskola a
közeli, a kisfiu már régen
nekiliramodott volna egyedül
is

/Cs. Aйтматов/

Был бы я великаном, надел бы Na óriás volnék, fölv venném
великанью шубу и вышел бы az óriássubát, és kilépnék
из дому. a házból ...
(Ч. Айтматов)

/Cs. Aйтматов/

A /быть на л + бы/ szerkezet, lévén a szintaktikai óhajtó mód egyik kifejező szerkezete is, a feltételes mellékmondatban szintén kifejezei a feltétel megvalósulásának óhaját. A magyar fő- és mellékmondatokban egyaránt feltételes módot találunk. Az óhajt ezek a magyar mondatok is kifejezik.

Az oroszban találhatók olyan kötőszók nélküli feltételes mondatok is, ahol a fő- és mellékmondat felszólító igealakot tartalmaz. Például:

Век живи, век учись.
(пословица)

A jó pap holtig tanul.
/közmondás/

Potenciális feltételt gyakran tartalmaznak nem csak időhatározói mellékmondatok, hanem megengedő mellékmondatok is.

KLEMM ANTALNÁL /1942; 600/ a következő definíciót találjuk: "A megengedő mondat csak egy külön fajtája a feltételes mondatnak, mellyel azt fejezzük ki, hogy ha megengedjük is a feltételt /amely vagy valójában vagy csak a beszélő fölfogása szerint lehet, akár való, akár lehetséges, de bizonytalan, akár valótlán// mégsem az következik be /következett be/, amit a megengedett feltétel után vártunk volna."

N. SZ. VALGINA /1973; 332/ meghatározása szerint: "уступительные придаточные содержат указание на условие, вопреки которому совершается то, о чём говорится в главной части предложения."

A megengedő alárendelt mondat jelentésben közel áll az ellentétes összetett mondathoz, a különbséget csak az jelenti, hogy az ellentétes mondat nem tartalmaz feltételességet.

A feltételes-megengedő mondatokkal részletesen foglalkoznak: a SZINTAXIS, PRAHA /1974; 181/, V. V. VINOGRADOV /1960; 335/, N. SZ. VALGINA /1973; 332/, PRAKTICSESZKIJ KURSZ /1977; 392/, a magyarban KLEMM A. /1942; 600/, RÁCZ B. /1959; 68-76/.

A megengedés érdekes típusa az oroszban a /XOTE + felszólító mód szerkezet, amely már szinte a frazeologizmusok felé tendál. E szerkezetet tartalmazó mellékmondat kie-

melí, hogy a főmondat tartalma minden körülmény között fennáll.

Az orosz főmondatban általában kijelentő mód egyszerű jövő található.

A magyar ekvivalens példákban a fő- és mellékmondatban is kijelentő mód van. A feltételes megengedő mellékmondatokban előfordulhat -hat-het képzős igealak, amely a potenciális lehetőség kifejezését szolgálja:

Тут хоть завали товара-
ми, не раскошелится
никто.

(Ч. Айтматов)

Kazlakban hordhatja ide az
ember a portékáját, nem
nyitja meg senki a bugyel-
lárását.

/Cs. Aйтматов/

Иди хоть на каторгу ...
а пол мести твоя очередь.

(М. Горький)

Miattam akár a fegyházba is
mehetsz ..., de sörörnöd ma
neked kell.

/M. Gorkij/

Да будь он хоть принц
американский, - не по-
думаю замуж за него идти.

(М. Горький)

... hogy én férfi rabja le-
gyek. Még az amerikai prin-
cé sem - ahhoz sem megyek
feleségül. Eszem ágában
sincs.

/M. Gorkij/

... боялся, что, скажи он
хоть слово, произойдет что-
и. нехорошее, что потом не
понравить.

(В. Распутин)

... félt, hogy egyetlen ki-
mondott szó helyrehozhatat-
lan bajt okozhat.

/V. Raszputyin/

Да, тут хоть насмерть,
разбей- окаменел человек!

(И. Добози)

Ha agyonütik is, nem számít,
ilyenkor már mindegy.

/Dobozy I./

... твёрдил что не пойдёт, хоть
хоть ему золотом за овес
заплати.

... hogyna aranyat adnak is
azért a zabért, ő akkor se
megy el.

/Nagy Lajos/

Жива я хоть сто лет, в
жизни не взгляну на дру-
гую. (Ф. Каринти)

Hogy ha száz évig élek, akkor
se nézek soha többé más nőre.

/Karinthy F./

Ha egy kicsit mélyebben elemezzük az orosz + felszó-
lító mód/ szerkezet magyar kifejezési lehetőségeit, kide-
rül, hogy a magyarban megengedő kötőszóval kijelentő mód,
kijelentő módu -hat, -het képzős ige, feltételes mód, sőt
felszólító mód is állhat feltételes-megengedő jelentésben.

Vizsgáljuk meg az utolsó magyar példamondatot!

Ha száz évig élek is, akkor se nézek soha többé más
nőre.

Élhetek akár száz évig is, akkor se nézek soha többé
más nőre.

Ha száz évig élnék is, akkor se nézek soha többé más
nőre.

Éljek akár száz évig is, akkor se nézek soha többé
más nőre.

A feltételes megengedő mondatok másik nagy csoportját

/обобщенно-уступительные/
az általános megengedő szerkezetek képezik

Ezek a mellékmondatok azt jelzik, hogy a főmondatban közölt tény bármely időben, helyen, bármely személyre vonatkoztatva megvalósul. Ez adja a megengedés általános jellegét.

E megengedő jelentés kifejezésében mind az oroszban, mind a magyarban nagy szerepük van a megengedő kötőszóknak.

Az oroszban a névmási szók + /НИ/ nyomatékosító partikula kapcsolatát találjuk: /КАК НИ, СКОЛЬКО НИ, КТО НИ, ЧТО НИ, ГДЕ НИ, КАКОЙ НИ, КОГДА НИ, КУДА НИ .../

Leggyakrabban a feltételt minőségileg jellemző /КАК НИ/ és a feltételt mennyiségileg jellemző /СКОЛЬКО НИ/ kötőszókat használjuk.

А вы, друзья,

КАК НИ САДИТЕСЬ
ВСЁ В МУЗЫКАНТЫ
НЕ ГОДИТЕСЬ!

(Врылов)

Канты там НИ представляй-
ся, а моих девочек не
свратишь.

(Б. Иллеш)

А чужой - всегда чужой,
СКОЛЬКО ЕГО НИ КОРМИ,
СКОЛЬКО ЗА НИМ НИ ХОДИ.

(Ч. Айтматов)

Ha kontár,

Hogy így vagy úgy ül-e -
Se nem használ se nem ront
már!

/Krilov/

Akárhogyan is szinészkedsz,
az én leányaimat el nem rontod.

/Illés B./

Márpedig a mostoha, az mindig csak mostoha, akármilyen jól etetik, gondozzák is.

/Cs. Aйтматов/

Она говорит, что нужно
сколько ни корми, сколько
ни пой, а добра от
него жди.

(Ч. Айтматов)

Сколько ни запросите - я
заплачу.

(И. Оркенъ)

Какая ни есть - всё-таки
собака.

(Ч. Айтматов)

Знай Берци, что его ждёт,
какой он ни на есть смелый,
не доз бы на рожек.

(Е. Урбан)

Azt mondja a nagyanya: a
mostohától bárhogy etesd,
bárhogy itasd, semmi jót
ne várj.

/Cs. Aйтматов/

Akármit kér, megadom az á-
rát.

/Örkény I./

Akármilyen is, mégiscsak
kutya.

/Cs. Aйтматов/

Hiszen ha tudná mi vár rá,
akármilyen bátor is, le-
jebb vinné a hangot Berci.

/Urbán E./

A példaanyag alapján megállapíthatjuk, hogy az orosz megengedő kötőszók után felszólító mód igealak áll, elvé-
ve infinitivusz. A főmondatban kijelentő mód egyszerű jö-
vő dominál, de feltételes mód is előfordul.

A magyarban a megengedő kötőszók után kijelentő mód vagy
felszólító mód áll, a főmondatban kijelentő mód vagy fel-
tételes mód.

Rátérve általánosságban a magyar megengedő kötőszók tár-
gyalására megállapíthatjuk, hogy az oroszhoz hasonlóan,
igen gazdag anyaggal rendelkezünk. A továbbiakban

KLEMM A. /1942; 604/ részletes munkáját kívánjuk alapul venni.

A magyarban a /bár, bárha, habár, ám, ámbár, akár, ha...^{'''}
is/ kötőszók után feltételes módú állítmányt használunk,
ha lehetségesnek vagy valótlannak kívánjuk föltüntetni a
a megengedett körülményt.

A /bár, ámbár, akár/ kötőszók után felszólító mód is áll-
hat.

A /noha, jóllehet, pedig, ugyan/ kötőszók után gyakoribb
a kijelentő mód használata, s ezzel valóban meglévőnek tűn-
tetjük fel a megengedett körülményt.

Meg kell jegyeznünk, hogy az igemód megválasztását a kö-
tőszók is befolyásolják, az nem csupán a beszélőtől függ.
Gyakran előfordulnak az /akár, bár/ ráhagyó szók határo-
zatlan névmásokkal alkotott összetételei is, például akár-
mi, bármi, akármilyen, bármilyen bármerre stb.

RÁCZ ENDRE /1959/ a /ha ... is/ kötőszóval kapcsolatban
megjegyzí, "hogy a megengedő mellékmondatok közül elsősor-
ban a ha...is kötőszósak vannak még ma is közeli rokonság-
ban a feltételes mellékmondatokkal". Rokonságuk alapja, az
időhatározás közös mozzanata.

A megengedő mondatban gyakorta fellelhetők az ellentétes
kötőszók. Az oroszban /но, да, однако, всё-таки, всё рав-
но, всё же, тем не менее/, a magyarban /de, mégis, mégsem,
mindamellett, mindazonáltal, csakhogy .../.

A /как ни, сколько ни .../ típusu szerkezetekről a

következő megállapítást találhatjuk a PRAKTYICESZKIJ KURSZ c. /1977; 397/ munkában:

"рассмотренные конструкции с частицей ни, указывают на то, что противоречащее результату условие существует реально, т. е. реально-уступительное значение.

Если же такое условие только предполагается, /предположительно - уступительное значение/, то употребляются конструкции /как бы ни, сколько бы ни .../.

и всё время, что бы ни делала, És egész idő alatt, bármít
o чём бы ни dумала; она tesz, bármire gondol, érzi
будет чувствовать пустоту háta mögött az űrt és a hi-
и холод за спиной. deget.

(Ю. Трифонов)

/J. Trifonov/

Ugyanazzal a megengedő kötőszóval alkothatunk szinonim megengedő szerkezeteket is, s közöttük stilisztikai szempontból tehetünk különbséget.

1. О чём ни спросишь его, у него всегда есть ответ.
2. О чём ни спроси его, у него всегда есть ответ.
3. О чём бы его ни спросили, у него всегда есть ответ.

Az 1., 2. mondat a szóbeli beszélt nyelvre jellemző. A megengedő kötőszó + kijelentő mód jövő idő szerkezet stilisztikai szempontból semlegesnek tekinthető, míg a megengedő kötőszó + felszólító mód emocionálisan színezett szerkezet. A 3. mondat a hivatalos, írott nyelvre jellemző, udvariasságot sugalló, feltételes szerkezetet tartalmazó fordulat.

4.1.3.1.

Eddig a potenciális tartalom kijelentő mondatban való megjelenését vizsgáltuk, a továbbiakban áttérünk a kérdő mondattal kifejezhető jelentésárnyalatok elemzésére.

A kérdő mondat önmagában is bizonytalan, hiányos valóságot tükröz, hisz a beszélő tudásának bizonytalansága és kielégítésének vágya hozza létre. KAROLY S. /1964; 76/ megállapítása szerint "a kérdő mondat nemcsak bizonytalan tudás, hiányos tárgyismeret kifejezője lehet, hanem valamely cselekvés elvégzésének a lehetőségét vagy a körülményei iránt való tudakozódást. is kifejezheti."

"Némelykor a grammatikai forma és funkció ellentmondása alapján, a kérdő mondat nyomatékos állítást vagy tagadást tartalmaz." Károly S. /1970; 44/. Ilyen esetekben a beszélő bizonyossága fejeződik ki a pillanatnyilag csak lehetséges felkiáltó mondatok funkcióját töltik be. A kérdő-felkiáltó mondatok különösen alkalmasak a sokféle szubjektív modális tartalom közlésére pl. elégedetlenség, felháborodás, szemrehányás stb.

"Nyomatékos állítást ki lehet fejezni kérdő alaku tagadó vagy tiltó mondattal is, mégpedig kijelentő módu igével, névszói állítmánnyal és feltételes módu igével." Károly S. /1970; 44/.

"Nyomatékos tagadást ki lehet fejezni kérdő alaku állító mondattal is, mégpedig kijelentő módu igével, névszói állítmánnyal vagy feltételes módu igével. Károly S.

/1970; 44/

Nyomatékos tagadás állító kérdő mondat formájában való kifejezésekor a beszélő expresszív módon utal a történetek lehetetlenségére, a tényekre vonatkozó kétségére, illetve azokkal kapcsolatos ellentétes, cáfoló állásfoglalására.

A továbbiakban eltérünk az eddig alkalmazott módszertől, nem az orosz példákat tekintjük kiindulópontnak, ugyanis a példagyűjtés során az a hipotézis körvonalazódott, hogy a nyomatékos állítás és tagadás kérdő mondattal való kifejezésekor a magyarban a feltételes mód használata általános, míg az oroszban nem. Az orosz kifejezési lehetőségeket a példaanyag alapján kívánjuk megvizsgálni.

Példák a nyomatékos állítás kifejezésére:

Miért ne vennék meg?/Szerintem ez nagyon jó kép.

/Nagy Lajos/

/nem lesz majd, aki megvegye a képeidet/

Miért ne lenne?

/Nagy Lajos/

Vagy ez nem volna a boldogság?

/Cs. Ajtmatov/

Почему это на станут покупать? По моему картина очень хорошая.

(Л. Надь)

/некому будет покупать твои картины/

Почему это некому?

(Л. Надь)

Разве это не было счастьем?

(Ч. Айтматов)

/Szóval ... él?/

Hát miért ne élne?

/M. Gorkij/

/De aki minden korejká-
ért reszket, annak nem
lesz/

Hog^yne lenne. .

/V. Raszputyin/

(Значит ... живёт?)

Что ему не жить?

(М. Горький)

(а кто за каждую копейку
дрожит, у того их не будет.)

Как же не будет ...

(В. Распутин)

A kérdő alaku, nyomatékos állítást kifejező magyar és o-
rosz mondatokban egyaránt megtalálható a tagadás. Mindkét
nyelvben gyakori a kérdő névmás kitétele. Míg a magyarban
egyöntetűen feltételes módu igei állítmányt találunk, az
oroszban előfordulhat infinitivusz, kijelentő módu igei
állítmány, vagy gyakorta a mondat hiányos.

Példák a nyomatékos tagadás kifejezésére:

Elmenne-e valamire való
tanítónő egy ilyen is-
kolába?

/Cs. Ajtmatov/

Ki dolgozzék a tőzén, ha
nem én?

/Cs. Ajtmatov/

Mire is mennénk lótifuti
Момун nélkül?

/Cs. Ajtmatov/

Да разве порядочная учитель-
ница пойдёт в такую школу?

(Ч. Айтматов)

Кто же должен работать на его
поминках, если не я?

(Ч. Айтматов)

Что бы мы делали, если бы не
Расторонный Момун!

(Ч. Айтматов)

Kihuzott benneteket a
bajból. Ki más tehetett
volna?

/Cs. Ajtmatov/

Hová is mennénk ilyen
korán jött, szörnyű hó-
viharban?

/Cs. Ajtmatov/

Gazember? Miért is lennél
te gazember?

/Kosztolányi D./

Ezt szerette volna, lehet-
séges, hogy ezt valaha sze-
rette?

/Kosztolányi D./

Hová nehettett volna más-
hová?

/J. Trifonov/

Nem tudom, szóba állna-e
veled valaki, ha nem vol-
na háború!

/Cs. Ajtmatov/

Mit is beszélhetett vol-
na nekik?

/Kosztolányi D./

És mi értelme lenne az
egésznek?

/Kosztolányi D./

Выволила. А не то, кто
знает

(Ч. Айтматов)

Куда там - в такую раннюю
да страшную метель.

(Ч. Айтматов)

Подлец. Почему это вдруг
подлец?

(Д. Костолани)

И эту вот он любил? Неужели
мог он когда-н. полюбить
такую.

(Д. Костолани)

Куда ей было деться?

(Ю. Трифонов)

Посмотрела бы я, если бы
не война, кто бы стал а
тобой разговаривать!

(Ч. Айтматов)

Да и что ей было ещё ска-
зать?

(Д. Костолани)

Да и какой смысл во всем
этом?

(Д. Костолани)

Ugyan mire lehetne büszke?

/M. Gorkij/

Miért hazudnék?

/M. Gorkij/

Honnan is volna neked pénz-
zed? /Hát bizony nincs./

/V. Raszputyin/

Ott hever nála, egy darab
rongyba tekerve, hova is
tenné!

/V. Raszputyin/

Miért volnánk baptisták?

/V. Raszputyin/

/... egyedül élhetsz/

Miért élnék egyedül?

/V. Raszputyin/

/Van pénzük az embereknek./

Honnan volna?

/V. Raszputyin/

Hová mehetnél?

Nincs hova mennem.

/M. Gorkij/

Miért kellett volna rátok
haragudni?

/V. Raszputyin/

Какая в нём гордость может
быть?

(М. Горький)

Зачем мне врать!

(М. Горький)

Откуда у тебя деньги - чего
тут говорить!

(В. Распутин)

Лечат в тряпочку завернутые,
куда им деться!

(В. Распутин)

Какие мы баптисты?!

(В. Распутин)

/...будешь жить один!/
Зачем один

(В. Распутин)

/Деньги у людей есть/

Откуда они?

(В. Распутин)

Куда тебе идти?

Идти некуда.

(М. Горький)

А за что я на вас-то должен
был обижаться?

(В. Распутин)

Kihez mehetne még, kitől
kérhetne még?

/V. Raszputyin/

Ha nem dolgozik az ember,
honnan volna pénze?

/V. Raszputyin/

Ha viesszafordulnék, mit
csinálnék a pénzzel?

/V. Raszputyin/

К кому ещё можно пойти,
у кого просить?

(В. Распутин)

Если не работать, откуда
им быть?

(В. Распутин)

А то вернусь, куда деньги
давать?

(В. Распутин)

A kérdő alaku, nyomatékos tagadást tartalmazó magyar és orosz mondatok egyaránt állítóak. Mindkét nyelvben találhatók kérdő szós és kérdőszó nélküli mondatok is. A magyarban egyöntetűen feltételes módú igei állítmányt találunk. Az oroszban nagyon ritkán felbukkan egy-egy feltételes szerkezet, gyakoribb az infinitivusz, kijelentő mód vagy a hiányos mondat megléte.

Az oroszban a kérdő névmásokon kívül /разве, неужели/ modális partikulák is előfordulnak.

G.A. ZOLOTOVA /1962; 78/ a következőket írja: "частицы разве, неужели в предложениях с вопросительной интонацией служат для передачи оттенков сомнения, недоверия, неуверенности.

A nyelvi anyag alapján arra a következtetésre jutotunk, hogy a nyomatékos állítás kérdő mondatval való kifejezése viszonylag ritkább, mint a nyomatékos tagadásé.

Mindkét jelentés kifejezésében döntő szerepe van a szövegkörnyezetnek, amely előrevetíti, igazolja a kérdő mondat által hordozott tartalmat, amely tartalom önmagában nem mindig fejez ki nyomatékos állítást vagy tagadást.

A kérdő mondat felkiáltó funkcióban való megjelenését írásban a kérdő és felkiáltó jelek váltakozása vagy együttes megjelenése is mutatja.

4.1.3.2.

A továbbiakban a kétely, bizonytalanság jelentésáryalatok kifejezési módjait kívánjuk megvizsgálni.

A példaanyag feldolgozása során arra a következtetésre jutottunk, hogy a magyarban e jelentés esetében többnyire feltételes mód áll, míg az oroszban elenvészö a feltételes módu állitvány használata.

"ha csak határozatlanabbul, kétkedve, esetleg pusztán szerénykedve közlünk valamit, vagy így megfogalmazott predikativ viszonyt füzünk kérdésbe, akkor feltételes módu állitványt használunk." MNMYR /1970; 130/

Elindulópontnak a magyar akadémiai nyelvten fenti megállapítását tekintjük. Meg kívánjuk vizsgálni a bizonytalanságot feltételes móddal kifejező magyar kijelentő és kérdő mondatokat; a hasonló jelentésü, de feltételes módot nem tartalmazó mondatokat, valamint a modális partikulák sze-

repét, minden esetben összevetve az orosszal.

Szerénykedő, bizonytalan állítás kifejezése kijelentő mondatban.

Igy szólt, volna egy új lány.

/Kosztolányi D./

Meg is volna ilyenformán.

/V. Raszputyin/

Есть, кажется, девушка - сказала она!

(Д. Костолани)

Вот он и готов.

(В. Распутин)

Bizonytalanságot kifejező kérdő mondat, feltételes módu állítmánnyal.

Ez lenne az, ez a süppedt kiérdemült divány, amelyből csombó^{ok}kban lóg ki az a tengeri fű?

/Kosztolányi D./

Fene tudja, nem lenne-e jobb, ha visszafordulnék?

/V. Raszputyin/

Aztán kié volnál? - kezdte újból faggatni a boltos.

/Cs. Aйтматов/

Ha nincs ez a torlassz, ki a megmondhatója: az élők sorában volna-e még a fiu.

/Cs. Aйтматов/

Неужели это он - это продавленное само себя пережившее чуда vice, все в вылезших наружу травянных ключьях?

(Д. Костолани)

Чёрт её знает, может, мне обратно поехать?

(В. Распутин)

Чей ты будешь? - снова стал расспрашивать продавца.

(Ч. Айтматов)

Если бы не эта запруда, кто знает, может быть, мальчика двано уже не было в живых.

(Ч. Айтматов)

Vajon meg tudná-e valaki teljes biztonsággal mondani, hogy mindez lehetetlen.

/V. Raszputyin/

Elhanyagolt ismerőseinél érdeklődött, nem tudná-nak-e valakit.

/Kosztolányi D./

Az anyám meg azt kezdte firtatni, hogy miért len-ne baj, ha én találkoznék velük.

/Sarkadi I./

Разве возьмётся кто-то совершенно точно сказать, что это невозможно.

(В. Распутин)

Разыскивала давно забытых знакомых расспрашивала нет ли кого на примете.

(Д. Костолани)

А мать опять принялась за своё и чего бы быть беде, если я встречу с ними!

(И. Шаркади)

Bár a kételyt, bizonytalanságot kifejező mondatokban sok esetben hiányzik a feltételes módú állítmány, de a kételkedő, bizonytalanságot tükröző jelentés megmarad.

- Nagyszerű volt.

Просто великолепно.

- Valóban? /-Valóban így ~~lenne?~~ Правда?

lenne?/

(Д. Костолани)

/Kosztolányi D./

Bűn-e ez? /-vajon bűn lenne-e?/

Грех равне это?

(Д. Костолани)

/Kosztolányi D./

Hát üzlet ez? /-üzlet lenne ez?/

/Cs. Ajtmatov/

Ну разве это торговля?
(Ч. Айтматов)

A következő példákban a beszélő ugyancsak kételkedést fejezi ki a kérdő mondatban, azonban véleményünk szerint a kétkedése némi szubjektív állásfoglalással színeződik, azt fejezi ki, hogy a beszélő, bár nem egyértelműen, de reálisnak tartja kérdése tartalmát. A nyelvben a realitáshoz való közelítés a kijelentő módú állítmány révén fejeződik ki. Ezekben, az alapvetően kételkedést kifejező mondatokban jelentős szerepük van a bizonytalanságot kifejező partikuláknak.

Hát mivel törődik? Talán szeretőket tart? Talán a gyomrát szereti?

/Kosztolányi D./

А на что же она смотрит?
На парней, может быть? Так,
может, она поость любит?
(Д. Костолани)

Az Anna, az Anna. Talán nem megfelelő?

/Kosztolányi D./

Она Анна. Или не подходит?
(Д. Костолани)

Mondja Anna, hát magához jár ez? Néha benéz. Talán nem is először?

/Kosztolányi D./

Скажите Анна: значит он ходит к вам? Заглядывает иногда. Может быть и не первый раз?

(Д. Костолани)

Vajon lop-e ez a derék lány?

/Kosztolányi D./

Mit jelenthet ez? Vajon mit jelent?- csufolódott.

/Cs. Ajtmatov/

Esni fog tán? - gondoltam magamban.

/Cs. Ajtmatov/

Talán nem is ő, hanem a nagyanyja a mostoha?

/Cs. Ajtmatov/

... én meg utánuk néztem, de nem tudtam, mit tegyek.

Talán kiáltssak utánuk?

/Cs. Ajtmatov/

Lehet, hogy ideszoknak?

/Cs. Ajtmatov/

Не воровка ли эта "девушка" ничего?"

(Д. Костолани)

К чему бы это? - передразнила она.

(Ч. Айтматов)

К дождю, что ли? - думал я.

(Ч. Айтматов)

Может быть, не он, а сама бабушка чужая?

(Ч. Айтматов)

Я смотрел им вслед и не знал, что делать. Может, окликнуть?

(Ч. Айтматов)

Может приживутся у нас?

(Ч. Айтматов)

Összegezve a kétely, bizonytalanság kifejezésének formai lehetőségeit, megállapíthatjuk, hogy a magyarban leggyakrabban a feltételes mód, a tartalom reális jellegének hangsúlyozásakor kijelentő mód, sőt archaikus árnyalatot adva, elvértve felszólító mód is előfordulhat

/pl. Ki légyen az ur?/.

A bizonytalanságot kifejező hiányos mondatok különösen a

szituációra épülő beszélt nyelvre jellemzőek.

A magyarban a feltételes vagy kijelentő módú állítmányhoz kapcsolódhat valamilyen modális partikula pl. /-e, vajon, vajon ... e, hát vajon, csak nem, talán, tán.../.

A magyarban a kételkedést tükröző mondatokban gyakori a nyomatékosító szó pl. /hát/.

Az oroszban a kételyt, bizonytalanságot kifejező mondatokban elvétve bukkan fel a feltételes mód vagy kijelentő mód, döntő szerepe a modális partikuláknak és modális szóknak van pl. /-ли, может, разве, может быть, не ... ли .../.

Az expresszív árnyalattól függően a mondatban gyakoriak a nyomatékosítószók /да, но, это.../

A bizonytalanságot kifejező orosz partikulákról munkáikban többek között N. Ju. Svédova /1960; 188/, G. A. Zolotova /1962; 78/ tesznek említést.

A kétely és bizonytalanság jelentésárnyalatok vizsgálatánál szembeötlő a magyar összetett tagadó mondatban a feltételes igemód megjelenése.

Ezek a tagadó mondatok valamiféle bizonyosságot is kifejeznek, mégpedig a beszélő meggyőződését, bizonyosságát a potenciális vagy irreális tartalom megvalósulásával kapcsolatban.

VERESS IGNÁC "A magyar tagadó" /1898/ cikkében részletesen foglalkozik a tagadás nyelvi kifejezési lehetőségeivel, s többek között megemlíti, hogy kétkedő kérdés vagy állítás

kifejezések a /ne/ tagadószo gyakran feltételes jelen-
nel vagy multtal áll. Például:

Ne tudná, hogy mi vár rá?

Általánosságban figyelembe véve a tagadószo összetett mondatban betöltött szerepét, megállapíthatjuk, hogy a magyar összetett tagadó mondatok igeviszonyait döntően befolyásolják maguk a tagadó szók. Például:

Észre sem vettem, hogy Dave csökkentette volna a köztünk levő távolságot. /R. Merle/

A MNYR II. /1970; 335/ megállapításával bővítve a kérdéskört "párhuzamosságot tapasztalhatunk a főmondatbeli ige jelentése és a mellékmondat állítmányának igemódja között. Tagadó /tagadó értelmű/ vagy kételkedést, bizonytalanságot kifejező főmondat után pl. /nem hiszem, nem láttam, kétlem stb./ például gyakran van a mellékmondatban feltételes módu igealak".

Hasonlóképpen foglal állást a tagadó összetett mondattal kapcsolatban KLEMM ANTAL /1942; 492/: "tagadó és tagadó értelmű kifejezések után gyakran feltételes mód van a vonatkozó mondatokban." Tagadó kifejezések például:

/nincs, nem volt /lesz/, kevés, ritka, nem láttam stb./.

SIMONYI /1877/ szerint, ha a főmondatban /nem hiszem, nem gondolom, nem láttam, nem hallottam/ kifejezések vannak, a mellékmondatban az ige feltételes módu.

Szó sincs róla, hogy azért
valamikor is éhen maradtunk
volna.

/Kosztolányi D./

... meg aztán a fizetés se
volt annyi, hogy áhitottak
volna rá.

/V. Raszputyin/

Tudomásunk szerint nem volt
ókori matematikus, aki ezt
megpróbálta volna.

/Szabó Árpád/

Нет, голодными мы от стола
не вставали никогда.

(Д. Костолани)

А деньги, чтобы позариться
на них, платили тут не такие
уж большие.

(В. Распутин)

Как нам известно, в антич-
ности не было математика,
который бы^{это} попробовал.

/А. Сабо/

Az utolsó magyar példamondat orosz fordítását mi készítet-
tük. Véleményünk szerint, ha multa vonatkozó ténnyel kap-
csolatos bizonytalanságot kívánunk kifejezni az oroszban,
tagadó előzmény után a mellékmondatban feltételes módot
kell használnunk. Ugyanis, ha a feltételes módot mult idő-
vel helyettesítjük, a megállapítás határozott tényközléssé
változik, aminek magyar ekvivalense nem lesz azonos az e-
redeti mondattal.

Как нам известно, в антич-
ности не было математика,
который это попробовал /это
попытался решить/.

Alakítsuk át a kiinduló mondatot jövő idővonatkozásúvá!
Nem hiszem, hogy lesz
/lenne/ matematikus,

Tudomásunk szerint nem volt
ókori matematikus, aki ezt
megpróbálta.

Не думаю, что будет (был бы)
математик, который это попро-
бует (попробовал бы).

aki ezt megpróbálja /megpróbálna/.

A magyar mondat arra enged következtetni, hogy a beszélő a jövőre vonatkozó ténnyel kapcsolatos bizonytalanságát tagadó előzmény után a mellékmondatban kijelentő móddal vagy feltételes jelennel fejezi ki. Az oroszban szintén kijelentő mód vagy feltételes mód áll. A finomabb, bizonytalanabb véleménynyilvánításkor a feltételes mód használata szükségeltetik.

Az oroszban, hasonlóan a magyarhoz bizonytalanságra, kétkedésre utalhat az ige lexikai jelentése is.

Сомневаюсь, что они выполнят план.

Kétlem, hogy teljesítik a tervet.

Сомневаюсь, чтобы они выполнили план.

Kétlem, hogy teljesítenék a tervet.

A két mellékmondatot bevezető / что - чтобы / kötőszók között jelen esetben jelentésbeli különbség nincs, bár megjegyzendő, hogy a /чтобы/ kötőszó fokozza a mondatban kifejeződő bizonytalanságot. Ezzel szemben az első példa mellékmondatának reális igemódja a beszélő határozottabb állásfoglalásának mutatója.

Összegzésképpen röviden át kívánjuk tekinteni a feltételes igemód összevető vizsgálata során feltárt, a két nyelv között meglévő egyezéseket és eltéréseket.

A feltételes igemód formai sajátosságait tekintve a két nyelv között lényeges különbség figyelhető meg. Míg az oroszban a feltételes igemód kifejezésére egy igealak szolgál, addig a magyarban feltételes jelen és feltételes múlt igealakokat is megkülönböztetünk.

A feltételes módu igealak funkcionális, vagyis a mondatban betöltött szerepének vizsgálatakor elengedhetetlen lépés volt a nyelvben meglévő szintaktikai módok elismerése és azok elemzése. A feltételes igemód két szintaktikai mód kifejezésének lehetőségét rejti magában, a szintaktikai óhajtó módét és a szintaktikai feltételes módét.

A szintaktikai óhajtó mód mindkét nyelvben főként egyszerű mondatban fejeződik ki. Jelenthet reálisan megvalósuló óhajt vagy kifejezheti a meg nem valósulás árnyalatát is, lehet irreális.

A szintaktikai óhajtó mód formai kifejezőeszközeit vizsgálva alapvető eltérés a két nyelv között nem mutatkozik. Mindkét nyelvben az óhaj kifejezésének fő eszköze a feltételes módu igealak. Az oroszban a feltételes módu igealak mellett gazdag partikula állomány szolgálja az óhaj sok-sok jelentésárnyalatának differenciált kifejezését. A magyarban a feltételes módu igealak mellett szintén jelentős szerepet játszanak az orosz partikulákkal hasonló funkciójú módosítószók. A magyar óhajtó mondatban a

módosító szó megléte vagy hiánya lényegi kérdés. Az óhajító mondatok két nagy csoportját, a módosító szós óhajító mondatokat és a módosító szó nélküli óhajító mondatokat különböztetjük meg.

Mindkét nyelvben jelentős szerepet játszanak az óhaj kifejezésében az indulatszók és az intonáció.

A szintaktikai módok vizsgálatakor igen gyakran találkozhatunk az igemódok transzpozíciójával, amelyek nagy expresszív értékükkel színezik, árnyaltabbá teszik a nyelvet.

Az oroszban és magyarban az óhajit felszólító módu igealak is kifejezheti, bár a két nyelvben nincs minden esetben pontos megfelelés, esetenként csak az egyik nyelvben van transzpozíció.

Mindkét nyelvben megtalálhatók a szitkozódást, jókívánságot kifejező, eredeti lexikai jelentésüket már-már elvesztő, de formailag felszólító módu alakokat tartalmazó formulatok.

A felszólító mód óhajító jelentésben való transzpozíciós megjelenésének okát az akaratnyilvánítás és óhaj modális jelentéseinek közelítésével magyarázhatjuk.

Szintén ez a közelítés ad magyarázatot a feltételes módu igealakok felszólító jelentésben való megjelenésére. Az oroszban a kérés és tanács jelentésárnyalatok kifejezésekor a feltételes mód transzpozíciós használata gyakori,

míg a magyar nyelv hasonló transzpozíciót csak a -hat, -het képzős feltételes igealakok segítségével hozhat létre.

A feltételes mód kijelentő mód jelentésben is előfordulhat mindkét nyelvben, ha azt az ige lexikai jelentése lehetővé teszi.

A feltétel mindkét nyelvben főként összetett mondatban fejeződik ki. A reális, irreális vagy potenciális feltételt tartalmazó mondatokban nagy szerepük van a feltételes kötőszóknak.

A reális feltételt tartalmazó orosz és magyar mondatok között lényeges különbség nincs. A mellékmondatokban kijelentő mód van, vagy nincs állítmány, s az oksági viszonyt a feltételes kötőszó jelzi.

A két nyelv közötti eltérésként említhetjük az oroszban meglévő gazdagabb feltételes kötőszó állományt.

Az irreális feltételt tartalmazó mondatok mellékmondata a feltétel kifejezése mellett időviszonyra is utalhat vagy hasonlító-módhatározói viszonyt is kifejezhet.

Az irreális feltételt tartalmazó időhatározói mondatok igemódjait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az oroszban a feltételes mód, valamint a felszólító mód transzpozíciós használatával szemben a magyarban a feltételes mód mult idő, valamint a kijelentő mód transzpozíciós használata az általános.

A feltételes hasonlító-módhatározói orosz és magyar mondatokban jelentős szerepük van a hasonlító kötőszóknak.

Az oroszban a hasonlító kötőszók száma jóval nagyobb, mint a magyarban. Az oroszban a /ОН/ partikula nélküli hasonlító kötőszók után általában kijelentő mód áll, de a kötőszót követheti határozói igenév, melléknévi igenév vagy esetenként melléknév, főnév is.

A hasonlító kötőszókhoz járuló /ОН/ feltételes partikula révén a kötőszó az igei állítmánnyal együtt egy feltételes szerkezetet alkot, amely a bizonytalanság árnyalt kifejezésének eszköze.

A magyarban a hasonlító kötőszók száma lényegesen kisebb, mint az oroszban. A kötőszókat általában feltételes módu igealak követi, a főmondat állítmányának lexikai jelentése kihat a mellékmondatra is, s bizonyos esetekben lehetővé teszi a "tartalmatlan" hogymód kötőszó megjelenését, amely kijelentő módu állítmányt vonz.

A potenciális feltételt tartalmazó mondatok mellékmondata a feltétel kifejezése mellett időviszonyra is utalhat, vagy megengedést is kifejezhet.

Az oroszban a potenciális feltételt tartalmazó, időviszonyra utaló mellékmondatban a kötőszó után gyakorta feltételes módu az állítmány, de a kijelentő mód transzpozíciója is előfordul. A magyarban feltételes mód jelen idő, vagy a kijelentő mód transzpozíciós használata az általános.

A potenciális feltételt tartalmazó mondatok megengedést is kifejezhetnek.

Mind az orosz, mind a magyar nyelv gazdag megengedő kötőszó állománnyal rendelkezik. Az oroszban a XOTB + felszólító mód megengedő szerkezetet, vagy az általános megengedést kifejező mondatokban a megengedő kötőszó + felszólító mód szerkezetet találjuk. A magyarban ez esetben szélesebb kifejezési lehetőség van. A megengedő kötőszót követheti kijelentő mód, feltételes mód, felszólító mód.

A potenciális tartalom kérdő mondatban is kifejeződhet. A mondat nyomatékos állítás vagy tagadás jelentést hordozhat.

A nyomatékos állítás vagy tagadás kérdő mondattal való kifejezésekor a magyarban a feltételes mód használata általános, az oroszban nem. Az oroszban infinitivusz, kijelentő mód fordulnak elő, vagy a mondat hiánya. Az oroszban különösen jelentős szerepük van a modális partikuláknak.

Kétely, bizonytalanság kifejezésekor a magyarban általános a feltételes mód, a tartalom reális jellegének hangsúlyozásakor pedig a kijelentő mód. Az oroszban döntő szerepe ismét a modális partikuláknak és modális szóknak van.

Potenciális tartalom tagadó mondatban is kifejezhető. A magyarban összetett tagadó mondatban tagadó szók vagy tagadó értelmű kifejezések után általános a feltételes mód

használatát. Ha *mult*-ra kívánunk utalni, akkor feltételes *mult*, ha *jövőre*, akkor feltételes jelen vagy kijelentő mód szerepelhetnek. Az *oroszban* *mult*-ra utaláskor feltételes mód, *jövőre* utaláskor feltételes mód vagy kijelentő mód *jövő* idő használatosak.

Feltételes alárendeléskor mindkét nyelvben előfordul kötőszó nélküli mondat, amely reális, irreális vagy potenciális feltételt is kifejezhet.

Az *oroszban* a kötőszó nélküli mondatban a feltételt leggyakrabban a mondatkezdő pozícióju felszólító mód igealak transzpozíciójával fejezzük ki, de a mondatkezdő feltételes szerkezet szintén lehetséges. Kötőszó nélküli feltételes mondatban kijelentő mód transzpozíciójakor a feltételes viszonyra az időviszonyok utalnak.

A *magyar* kötőszó nélküli mondatokban kevesebb a transzpozíció, mint az *oroszban*, általánosabb a feltételes mód használata.

A feltételes mód használatának gyakoriságát figyelembe véve az összevető vizsgálat eredményeképpen arra a következtetésre jutottunk, hogy a feltételes igemód használata a magyarban szélesebb és általánosabb, mint az oroszban. Az *oroszban* a feltételes mód jelentésárnyalatainak expresszív kifejezésében nagy szerepet játszanak a felszólító mód transzpozíciója és a gazdag partikula ál-

lomány.

Véleményünk szerint, e dolgozat összevető elemezése során feltárt nyelvi tények alkalmazása elősegíti a céltudatosabb gyakorlati nyelvoktatást.

A téma szélesítésének lehetőségét az igemódok transzpozícióinak vizsgálatában látjuk.

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	1 old.
2. AZ IGMÓDOKRÓL.....	5 "
2.1. Igmódok az orosz és magyar nyelvben.....	5 "
2.2. Morfológiai mód - szintaktikai mód.....	8 "
2.3. A transzpozícióról.....	10 "
2.4. A modalitás alapján történő funkcionális szempontu mondatfelosztás.....	13 "
2.5. Az infinitivusz és az igemódok kapcsolata.	16 "
2.6. A feltételes igemód formai sajátosságai az oroszban és a magyarban.....	17 "
2.7. A feltételes igemód jelentésárnyalatai....	20 "
3. A SZINTAKTIKAI ÓHAJTÓ MÓD.....	20 "
3.1. A szintaktikai óhajtó mód definíciója.....	20 "
3.2. A szintaktikai óhajtó mód és mondat típusok kapcsolata.....	24 "
3.3. A szintaktikai óhajtó mód jelentése.....	28 "
3.3.1. A megvalósulható óhaj.....	28 "
3.3.2. A meg nem valósuló óhaj.....	38 "
3.4. A feltételes igemód transzpozíciója Az óhaj felhívó móddal való kifejezése.	41 "
4. A SZINTAKTIKAI FELTÉTELES MÓD.....	48 "
4.1. A szintaktikai feltételes mód jelentése...	48 "
4.1.1. Reális feltételt tartalmazó mondatok.	48 "
4.1.2. Irreális feltételt tartalmazó mondatok.	53 "

4.1.3. Potenciális feltételt tartalmazó mondatok...	71 old.
4.1.3.1. Potenciális feltétel kérdő mondatban	96 "
4.1.3.2. Potenciális feltétel tagadó mondatban	92 "
5. Összegzés	96 "

1. Ю. Д. Апресян: Экспериментальное исследование семантики русского глагола. М., 1967.
2. В. А. Белошапкова: Современный русский язык / синтаксис / М., 1977.
3. К. Болла - Э. Палл - Ф. Палп: Курс современного русского языка. (Под.ред. Ф. Палпа) Бп., 1970.
4. А. В. Бондарко : Вид и время русского глагола. М., 1971.
5. А. В. Бондарко - Л. Л. Буланин: Русский глагол. Л., 1967.
6. Н.С. Валгина: Синтаксис современного русского языка. М., 1973.
7. Г. В. Валимова: Функциональные типы предложений в современном русском языке. Ростов-на Дону, 1967.
8. Иванка Васева: К вопросу о синтаксических функциях деепричастий и деепричастных конструкций в современном русском языке. /глава 4/ София, 1963.
9. В. В. Виноградов: О категории модальности в русском языке. М., 1950.
10. В. В. Виноградов: Русский язык. М.-Л., 1947.
11. Г. И. Володина - С. П. Курганова - Н. М. Лариохина - М. Н. Найфель Практический курс русского языка. М., 1977.
12. Г. И. Володина - М. Н. Найфельд - Е. А. Блинцовская: Учебник русского языка. М., 1976.
13. В. Г. Гак: Сравнительная типология французского и русского языков. Л., 1977.
14. А. Н. Гвоздев: Очерки по стилистике русского языка. /Наклонение/ с.220-232. М., 1955.
15. ГРЯ = Грамматика русского языка . т.II.(Под.ред. В.В.Виноградова) М., 1954.
16. ГРЯ = Грамматика русского языка . т.II.(Под.ред. В.В.Виноградова) М., 1960.

17. ГСРЛЯ = Грамматика современного русского литературного языка. (Под.ред. Н.Ю.Шведовой) М., 1970.
18. О. Есперсен: Философия грамматики. М., 1958.
19. Г.А. Золотова: О модальности предложения в русском языке. "Филологические науки" №4. 1962.
20. А.В. Исаченко: Грамматический строй русского языка. II. /Морфология/ Братислава, 1960.
21. Г. Ф. Лебедева: Изучение желательного значения форм сослагательного наклонения в простом предложении. - В кн.: Вопросы теории и методики преподавания русского языка иностранцам. с. 189-208. Изд. МГУ, 1963.
22. Г. Ф. Лебедева: Значение и употребление форм сослагательного наклонения в простом предложении. /На материале работы с иностранными учащимися/. Изд. МГУ, 1964.
23. Е. Книжкова : Первичные и вторичные функции и так называемая транспозиция форм. "Travaux Linguistiques de Prague/2/ Academia, Prague, 1966.
24. П. С. Кузнецов: Современный русский язык. /Морфология/ с.285. Изд. МГУ, 1952.
25. В. М. Никитевич: Грамматические категории в современном русском языке. /кат. наклонения/ с. 174-201. Учпедгиз, 1963.
26. М. В. Панов: Русский язык. /Наклонение/ с.76-82. В кн.: Языки народов СССР. т.1.
27. Т. В. Парменова: Функционирование сослагательного наклонения в современном русском языке. / Автореферат/ Л., 1975.
28. А. М. Пешковский: Русский синтаксис в научном освещении. М., 1956.
29. В. Я. Плоткин: О форме сослагательного наклонения в современном русском языке. "Филологические науки" №2. 1962.

30. И. М. Пулькина - Е. Б. Захава - Некрасова: Учебник русского
М., 1968.
31. Практический курс русского языка /для студентов иностранцев/
М., 1977.
32. Д. Э. Розенталь: Практическая стилистика русского языка
/синонимия наклонений/ с. 193-196. М., 1968.
33. Синтаксис русского языка. Praha, Statni Pedagogicke Naklada-
telstvi, 1974.
34. Н. Д. Шведова: Очерки по синтаксису русской разговорной речи.
М., 1960.
35. Н. Д. Шведова: Синтаксическое желательное наклонение. В кн.
Современные проблемы литературоведения и языкознания. М., 1974.
36. А. Г. Широкова: О функциональных границах некоторых грамматиче-
ских категорий глагола в славянских языках. /VII. Между-
народный съезд славистов, Варшава, 1973 / Изд. МГУ, 1973.
37. Учебник русского языка /для иностранных учащихся средних
специальных учебных заведений/ М., 1976.
38. Henrik Birnbaum: Studies on predication in Russian II. On the
predicative use of the Russian infinitive.

A felhasznált magyar szakirodalom

39. Antal László: Egy új magyar nyelvtan felé. /Jól ismerjük a
magyar igét?/ pp.116. "Gyorsuló idő", Bp., 1977.
40. Balogh Dezső - Gállfy Mózes - J. Nagy Mária: A mai magyar nyelv
kézikönyve. Bukarest, 1971.

41. Bánréti Zoltán: Közlési szabályok a megengedő mellékmondatokban
NYK. LXXIII/ 2. Bp. 1971.
42. Hedrovics László: A funkcionális magyar mondattan alapjai.
/Az alárendelő összetett mondat elmélete/ pp.192-210. Bp., 1969.
43. Károly Sándor: A mondatfajták vizsgálata a funkció és a forma
szempontjából. NYK. LXVI. Bp., 1964.
44. Klemm Antal: Magyar történeti mondattan. A magyar nyelvtudomány
kézikönyve. Bp., 1942.
45. Kocsis Károly: A modalitás kifejezése az orosz és magyar
nyelvben. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. 1959.
46. Lotz János: Szonettkoszorú a nyelvről. Bp., 1976.
47. ÉrtSZ.: A magyar nyelv értelmező szótára . II. III. IV. k.
Bp., 1960-1961.
48. A mai magyar nyelv rendszere I. II. /Szerk. Tompa József/
Bp., 1962.
49. H. Molnár Ilona: Módosító szók és módosító mondatrészek a
mai magyar nyelvben. NyÉrt. 60.sz. Bp., 1968.
50. H. Molnár Ilona: A tartalmatlan HOGY kötőszós összetett monda-
tok típusai szemantikai szempontból. NYÉ. 94.sz. Bp., 1977.
51. Rácz Endre: A megengedő és feltételes mellékmondatok a magyar-
ban. MNY. LV. pp.68-76.
52. Simonyi Zsigmond: A magyar igemódok alkalmazása. Magyar Nyelvőr
VI.k. 1877.
53. Simonyi Zsigmond: Tüzetes magyar nyelvtan. pp.619-638. Bp., 1895.
54. Tarnóczy Lóránt: A magyar nyelvtan hiányzó kategóriái.
A magyar nyelv története és rendszere. a debreceni nemzetközi
nyelvészkongresszus előadásai. Szerk.: Imre Samu, Szathmári István
Bp., 1967. NyÉrt. 58.sz. Bp., 1967.
55. Velcsóv Mártonné: Igeragozási kérdések . NyÉrt. 58.sz. Bp., 1967.
56. Wacha Balázs: Az igeaspektusról. MNY. 1976/I. pp. 59-69.

57. Veress Ignác: A magyar tagadó. NYK. 28.sz. pp.78-92. 1898.

A felhasznált szépirodalom

И. Айтматов: Белый пароход. М., 1970.

Cs. Aitmatov: Fehér hajó. /Ford. Fehér János/ Bp., 1976.

М. Горький: Пьесы. М., 1972.

M. Gorkij: Válogatott művei, 10.k. /Ford. Makai Imre/ Bp., 1952.

Венгерский рассказ. /перевод с венгерского, сост.: Микаэл Цине и Лариса Васильева/ М., 1975.

Л. Костолани: Повести /перевод с венгерского О.Россиновой/ М., 1972.

Л. Надь: Избранное /перевод с венгерского, сост.: Е.Малыжиной/ М., 1976.

В. Распутин: Деньги для Марии. М., 1976.

V. Rasputyin: Pénzt Marijának. /Ford.: B.Fazekas László/

Ю. Трифонов: Избранные произведения. М., 1978.

J. Trifonov: Hosszu búcsuzás /Ford.: Árvai János...és még többen/ Bp., 1974.

A másik élet /Ford.: Szabó Mária / Bp., 1978.